

М. Шаповал.

ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЗВОЛЬНОЇ ПРОГРАМИ.

ПРАГА 1927.

ВИДАВНИЦТВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“.

М. Шаповал.

**ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЗВОЛЬНОЇ ПРОГРАМИ.**

ПРАГА 1927.

ВИДАВНИЦТВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“.

Друкарня „Вільної Спілки“. Фірма М. Nohavec.

П Е Р Е Д М О В А.

На заклик робітничої організації „Оборона України“ відбув я на весні цього року подоріж по українських робітничих осередках у Сполучених Державах і зробив виклади, що в цій книзі подані. Багато з тих, що слухали мої виклади, висловлювали побажання, щоб я ці виклади записав і надрукував окремою книжкою.

По мірі сил і в обставинах іншої праці виконав я це завдання і ось подаю свої записи трудовій громаді українській на увагу. Моїм завданням було викласти правду про Велику Революцію на Україні й про нашу визвольну програму та політику. Як я виконав це своє завдання — хай судять читачі, але я керувався одним — говорити наукову та історичну правду, а більше нічого.

Хай буде ця моя книга виразом моєї сердечної подяки американським та канадським українським робітникам і товаришам-однодумцям за їх шире й уважне приняття моїх викладів та за братерську прихильність і довірря до мене. Я буду щасливий, коли моя книга нагадає їм наші незабутні зустрічі й міркування над долею України і всього трудового людства та покличе на шлях активного служення визвольній справі України і всього світового поневоленого соціально й національно трудового люду. Нема вищої і кращої культурної і моральної справи, як ця! В служенні їй знайдуть всі вище щастя, як і я знайшов його.

Мої найглибші затаєні мрії і тяжким досвідом здобуті думки, які я старався ясно зписати в цій книзі, я присвячую товаришам-однодумцям

- одірваним злому недолею від рідного краю,
- розпорощеним по ціому заморському світі, розкиданим по заводах, фабриках, копальнях, залізницях і т. д.,
- умучуваним тяжкою працею на капіталістів і всіх панів життя,

— одірваним від живих джерел натхненої думки і віяння рідної культури,
— одірваним від українських степів, долин, лісів і гір, від убогих рідних хат, де томляться в неволі і праці їх рідні і близкі.
— Ім, що несуть хрест праці в далеких-далеких країнах, відкіль України не видно, куди лиши голос її ледви долітає,
— їм, що в невимовній тузі за правою і справедливістю перебувають, в болях за Україною тужать і віддано їй служать без надії на подяку й без надії її навіть побачити,
— їм, що без особистої користі во імя любови до поневолених на подвиг революційний стали присвячу що книгу моїх викладів — сповідей.

У Празі, 20 листопаду 1927 року.

М. Шаповал.

Засади української визвольної програми*)

Борітесь — поборете!
Т. Шевченко.

I.

Товариші й громадяне!

Сьогодні ми маємо обговорити тему, яка цікавить українців найбільше. Здається, дуже мало є українців, які не говорять про політику, а міліони говорять що-дня і кожний на свій лад ми-тикує про визволення, ще про визволення, про політику. При цих розмовах почуете багато плянів і проектів, як саме треба робити політику. Кожний вказує шляхи, але так, що йти нема куди.

У промовах, лекціях, у газетах чуєте і читаєте багато слів, але якось ще темніше стає від їх. Аж миготять перед очима слова, заклики, докори, лайки, а головного нема: ясності програми. Кудою йти? З ким? Кого визволяти? Від чого визволяти? Якими способами? Оці питання відповіді не мають.

Очевидно ті, що говорять про визволення, самі не знають, що то воно таке оте визволення.

І так ідуть цілими роками балочки про визволення, а саме визволення не приходить.

Щирі люди хвилюються через такий стан річей, кидаються гарячково до праці, надриваються в ній, але не бачучи наслідків, знесилено опускають руки, зневірюються і навіть в розпуку вдаються. Їм здається все даремно, даремна всяка витрата сил, бо скільки не бий головою об мур — нічого путнього не виходить. Головна причина зневір'я — це те, на їх думку, що українські люди не йдуть разом.

Кожний по своєму думає, а тому сил не можна обєднати.
Нема єдності в думках, а тому нема єдності у вчинках.

---

*) Цей виклад відбувся в Нью-Йорку, Ньюарку, Пассейку, Скрантоні, Бінгемтоні, Вілкс-Бері, Чікаго, Детройті, Кливленді, Рочестері, Бофало і Бостоні.

Значить нема сили. А без сили нема визвольної роботи і боротьби, тому українська визвольна справа не йде вперед. Чезрез те до розпуки доходять щирі люди, а нещирі просто не рахуються — тому й не мають українці похвалитись якимись здобутками, не мають радості зі своєї громадської праці.

Їм залишається тільки одно: скіглити з болю, та що-дня підраховувати удари, які дістають від ворога, та обчислювати втрати своїх позицій, своєї території, свого будучого.

Ви знаєте, що стан річей у нас власне такий.

Вам самим мабуть здається, що все пропало, що нема світла в майбутньому? А між тим це не так.

І світло є, і шлях є. Тільки треба його навчитись бачити.

Треба виробити собі правильну програму і по ній робити — тоді наслідки будуть і тоді визволення прийде.

Ви скажите, що багато що-дня оголошується програм і де-шо для їх здійснення робиться, але чомусь наслідків нема. Це правда. Тому правда, що „програм“ багато, але вони не правильні, вони не програми.

Правильна програма може бути для певного часу лише одна. Правда є лише одна, а тому й добра програма лише та, що має в собі правду.

Але в сю правду!

Правда „на половину“ не дасть правильної програми, а як дасть половинну програму, то вчинки будуть сплутані й заведуть людину на манівці.

Сьогодня ми будемо говорити про правильну програму, а ви переконаєтесь, чи справді це так?

Ви люде праці й до того, що політика говорить, мусите ставитись поважно, бо коли підете за гарними, але неправдивими словами, то натрапите на шкоду собі й людям.

Тому пильно й уважно міркуйте про те, що я говоритиму про програму: не приймайте нічого на віру, а все передумайте. Що здається не ясне — запитайте пояснень, а тоді знову передумайте і коли запевнитесь, то вже йдіть вперед твердо, не-похитно, навіть безоглядно, до мети.

Я знаю, що багато перед вами виступає лекторів, які говорять про програму, про політику. Иноді гарно говорять. Вам здається, що гарно говорять. Тут є одна велика небезпека, що криється у вас самих. Зверніть на це увагу! Коли ви слухаєте, напр., по черзі аж п'ятьох промовців. Вони говорять кожний про протилежну програму: напр., один гетьманець, другий — демократ, третій — соціяліст, четвертий — большевик, п'ятий — піп і т. д. Коли вам здається, що кожний з їх говорить гарно, і що кожний має рацію, то тут є небезпека страшна! Це значить, що ви ще не вмієте одріжняти правди од неправди, безпеки од не-

безпеки, правильної програми од неправильної. Це значить, що вас можна забалакати одними словами, а ви ще не вмієте одріжняти думок. За словами не бачите справжніх думок.

Коли ви це помітите за собою, тоді не слухайте нікого, а вчіться думати. Вчитись думати можна лише на фактах, на подіях, на документах життя.

Думати, то значить — самостійно робити висновки з фактів життя і вміти одкрити помилку в чужих словах, або піймати красномовного балакуна на брехні.

Брехня може бути або свідома — так роблять люде для аїтації, або несвідома — так роблять через темноту в голові. І тут бував друга небезпека вже не для слухачів, а для щиріх людей — промовців. Бував такий промовець, що він відчуває серцем правду, але язиком не вміє її висловити. Може ви самі помічали за собою, що знаєте, відчуваєте правду, хочеться гукнути про неї на цілий світ, вона одкриє людям очі, але... не вмієте крикнути, слова застрюють у роті, плутаються і ви їх не можете вкласти в добру форму, в гарний порядок, не вмієте поставити своїх думок, і тому вони виходять темно, погано.

Для правди треба двох речей: треба правду знати й розуміти, а друге — треба навчитись її висловлювати.

Отже, коли ріжні промовці з суперечними думками й програмами вам однаково подобаються, то це значить, що ви самі нічого не розумієте. Це перша небезпека в політиці, а друга є в тім, коли промовець знає правду та не вміє її висловити.

Прошу, щоб ви це мали сьогодня на увазі й тоді наша розмова про програму визволення буде корисна, а час потрачений буде не даремно.

II.

Щоб розмова про політику й визвольну програму була корисна, то ви мусите вимагати від промовця відповіді на четверо зasadничих питань:

Питання перше: кого треба визволяті?

Питання друге: від чого треба визволяті?

Питання третє: яким способом треба визволяті?

Питання четверте: во імя чого треба визволяті?

Коли він дастъ ясну, докладну відповідь на оці четверо питань, то ви побачите, яка його програма в засаді. Можна й слід поставити ще інші питання, але вони вже будуть, хоч і важні, але другорядні.

Отже я вам тепер і викладу визвольну програму, даючи по черзі відповіді на кожне поставлене вгорі питання.

Питання перше: кого треба визволяті?

Розуміється, кожний зразу скаже: визволяті треба україн-

ський народ. Це правда, але не вся, не повна. Що таке український народ? Кожний скаже: увесь народ, що говорить українською мовою. Так, і це правда, але не вся, не повна правда. Це ви побачите з дільшого моого викладу, а тепер нагадаємо собі, де живе український народ, скільки землі й яке населення на тій нашій Україні.

Др. Мирон Кордуба у своїй книжці „Територія і населення України“ вирахував на 1914 рік, що Україна складається з таких частин:

Правобережна Україна (Волинь, Поділля, Київщина та українські частини губерній Минської, Гродненської та Холмщини та ще й Бесарабії) мають територію 220808·7 квадрат. кілометрів, на яких живе 15853100 душ населення (українців 11531220 осіб, росіян 770290 осіб, поляків 740000 осіб, жидів 2047890 осіб, німців 354340 осіб, інших народностей 338030 осіб).

Лівобережна Україна (Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина й українські частини Курщини, Вороніжчини, Донщини) має: 203003·1 кв. кілометрів і 12940440 душ населення (українців 10498250, росіян 2004980, поляків 6840, жидів 285210, німців 63440, інших — 39490).

Степова Україна (Таврія, Катеринославщина, Херсонщина та укр. частини Кубані й Ставропілля) має: 240822·8 кв. кілом. та 10810500 душ населення (українців 6475770, росіян 2598590, поляків 62250, жидів 658820, німців 368730, інших — 395220 осіб).

Західні Землі (як вони були до світової війни — Галичина, Буковина і Підкарпаття) мають: 74252·3 кв. кілом. території та 6407570 душ населення (українців 4156780, поляків 1270400, жидів 803840, німців 74420, мадярів 32730, волохів 31830, інших — 16280).

Отже разом українська територія має 739162 кв. кілометрів, на яких жило на 1914 рік населення 46012000 осіб. (Тепер людей більше).

Це населення цілої України складалось:

з 32662000	українців	або	71·0%
” 5376800	росіян	”	11·7 ”
” 2079500	поляків	”	4·5 ”
” 3795760	жидів	”	8·2 ”
” 871270	німців	”	1·9 ”
” 435540	волохів	”	0·9 ”
” 159240	болгарів	”	0·3 ”
” 104780	греків	”	0·2 ”
” 39400	вірменів	”	0·1 ”

з	37780	чехів	1·2 „
„	32960	мадярів	
„	27570	черкесів	
„	23240	татарів	
„	22720	турків	
„	12570	словаків	
„	10000	білорусів	

Цей обрахунок зроблено на 1914 рік і хоч тепер в інші переписи (з яких я буду користати у дальшому викладі), але для нас тепер цікавіші данні з часів перед світовою війною, бо вони показують, до чого нас довела неволя і в чім виявилося чуже панування.

Рівно 30 років назад (1897 р.) було в Росії і на Великій Україні зроблено перший докладний і точний перепис населення, який показував нам страшну картину положення українського народу. Цей перепис дав змогу заглянути ще глибше в середину життя українського народу.

Зверніть увагу на слідуючу табличку, що вказує, що роблять головніші народи України (8 губерній передвоєнної В. України):

	Українці	Росіяне	Жиди	Поляки
1. Хліборобство і добування сировини	90·0%	18·0	2·5	51·0
2. Обробка продуктів (промисловість)	3·6%	21·0	32·0	14·0
3. Торгівля	0·9%	14·0	48·0	6·0
4. Військо, суд, поліція, адміністрація, вільні фахи і т. п.	5·5%	47·0	17·5	29·0
	100%	100%	100%	100%

Ця табличка показує, з яких суспільних груп складається кожна нація. Напр., на кожну сотню українців припадає: хліборобів 90 душ, працюючих у промислі робітників 3 душі з половиною, в торгівлі — трохи менше одного і в ріжних фахах, як то показує четверта група 5 з половиною душ.

Росіяне вже інакше зложені: хліборобів між ними на кожну сотню лише 18, у промислі 21, в торгівлі 14 і в адміністрації, вільних заняттях (лікарі, адвокати, інженери, учителі то що) і нічай 47 душ.

Жиди ще інакше складаються: з кожних ста жидів припадає працюючих у хліборобстві $2\frac{1}{2}$ особи, в промислі 32, в торгівлі аж 48 і в четвертій групі $17\frac{1}{2}$ осіб. Поляки мають в кожній сотні хліборобів 51, в промислі 14, в торгівлі 6 і в четвертій групі 29 осіб.

Які ж висновки зробимо з цієї таблички?

Ми знаємо, що суспільна силаожної людини не однакова і залежить від тієї праці, яку людина постійно робить, або інакше: суспільна силаожної людини залежить від її суспільного

становища, цеб-то від становища того суспільного гурта, до якого людина належить.

Оцей висновок можна вивести, коли добре поміркувати про кожний суспільний гурт людей і розібрати в чим його сила і в чим слабість чи безсилля.

Наприклад, візьмім під розгляд хліборобів і інших людей, що працюють в сільському господарстві. Загалом їх називають селянами.

Що таке селянин, яка його свідомість?

Од селян треба відріжняти тих, що хоч живуть по-за містом, хоч і займаються сільським господарством, але фізично не працюють, лише розумово. Ми будемо розглядати селянину, що займається сільським господарством і сам працює фізично біля землі, худоби то що. Загально відомий факт, що селянин і його родина не знають ціни своєї праці: працюють цілий рік, з ранку до вечера, але коли прийде час спродати продукт своєї праці, то селянин не знає і не вміє обрахувати ціни. Ціну на продукти селянської праці призначає місто, цеб-то купець і промисловець. Селянин відчуває, що ці ціни для його дуже невигідні, але не вміє довести своєї думки, не може нічого вдіяти на захист своєї праці. І так в цілому суспільному господарстві селянство в більшістю, але мійська буржуазна меншість диктує йому ціни і забирає продукти з користю для себе із шкодою для селянина. Місто визискує селян, диктує ціни однобічно, а селянин не розуміє, чому й як це робиться.

Це робиться тому, що культурний рівень свідомості у селян дуже низький. Ось у нас майже 60% (відсотків) селян просто неграмотні. Наука вважає, що справжня доба цивілізації людства почалася тоді, коли винайдено письмо, коли люди візнали, як можна думки людські записувати на папері, а з того вже, розбираючи склад мови, люди науково навчилися думати. Значить, що більшість нашого селянства живе так, як колись люди жили ще в доісторичну добу, перед добою цивілізації.

Селянин-хлібороб не вміє науково думати. Науково думати — це значить в кожнім явищі вміти бачити його причину і його наслідки. Вміти бачити зв'язок причин, наслідків і зв'язок між явищами. Селянин думає, що в житті нема ніяких сил що рухають все, бо він думає лише про одну силу, яку називає богом. Що де не робиться — селянин думає, що то робить бог. Бог дав, бог узяв — оце вся „філософія“ селянська. Бог у селянській думці подібний до поміщика (дідича): дає і забирає назад. Я сам ще малим у селі живши, чув од своєї бабуні, що б я не бігав на залізницю, бо там машина їздить без коней — чорти сидять і круть колесами! Я сам справді довго вірив цьому, аж поки не побачив, що ніяких чортів на колесах під машиною нема: виявилось, що колеса

крутяться через те, що пара тисне, а пара здобувається з гарячої води (окропу), яку нагрівають паливом. Далі в науки фізики вінав, що водяна пара дуже поширюється і тисне на всі боки тої посудини, в якій заперта. Так само вінав, що як сонце дуже гріє, то вода з річок і з землі випаровується, збирається в горі (в хмари), там охолоджується, (бо там холодніше, ніж на землі), обертається в краплі води, якіпадають потім на землю — оце „причина“ дощу, а селянин думає, що дощ од „бога“. „Бог дав дощ, бог не дає дощ“, а через це господарство селянське залежить ніби то од бога.

В містах люде організували велику науку, цеб-то вивчили багато природніх сил (воду, пафу, вітер, електрику магнетізм і ин.), відкрили як можна тими силами орудувати, зробили машини всякі, пароплави, паротяги, телеграфи, телефони, літаки, радіо і багато-багато всячини. Навіть дерево і метал мову людську передав (грамофон). Залізо співає людським голосом! Виготовлено науку математики, механіки, фізики, хемії і ин. Набудовано шкіл з лабораторіями, книгарнями, досвідними станціями. Гуде, шумить велике життя, мчаться по землі потяги, пароплави по воді, літаки в повітрі, летить і гуде людське слово по дротах і без дротів, грає і співає в металі, дереві й камені, а з сел позирає понура селянська голова, що цього всього не розуміє, про ніякі науки не чула, фізики й хемії не одобряє, лише одно знає — боятись „бога“, котрий може нагримати, нагукати, зробити гармидер, зробити велику шкоду. Селянин думає, що треба коло того бога ходити „обережно“: молитись йому (цеб-то вихвалити його та ще циганити „дай того, або цього“, прости, помилуй і т. ин.), кадити пахущою смолою (ладан), становити свічки, повзати перед ним рачки, як в панськім дворі перед поміщиком, і давати плату через посередника — (попа), наче одчіпного, щоб не шкодив. Бачите, що селянський „бог“ дуже подібний до поміщика! Знайшлися люде, що з селянської темноти собі заробіток зробили. Промишляють вони селянським „страхом божим“ і ще більше залякують понурого бідолаху: гляди, а то покарає; плати, а то дощу не буде, або теля здохне. Селянин платить. А тут його ще більше залякують: ану, повзи рачки, стукай головою об землю, белькочи „молитви“, плач, цілуй мене в руку та давай „кводра“, золотого, чи карбованця (в залежності від валюти!) I селянин повзав, стукає в землю кудлатою, темною головою, платить, боїться, плаче...

Ось що люде роблять з бідними і темними людьми. Я виріс на селі. Мої родичі й кревняки, мої сусіди й далекі, всі села великої і нещасної України, від Карпат по Кавказу, оці добрі працьовиті люде плачуть, моляться, платять, повзуть рачки і стукають головами в землю, діток своїх маленьких змалечку залякують „богом“ і привчають до того ж, а недалеко від їх,

в містах, гуде, шумить, миготить і блискотить інше життя, повне наукових думок і формул з математики, фізики, механіки, хемії і ін., ростуть будівлі, гуркотять машини, біжать потяги, пливуть пароплави, летять літаки з людьми, що те все роблять, будуєть, все те розуміють і своїх дітей іншим шляхом ведуть.

Аж сльози тиснуться на очі, коли поглянеш в бік села, що закуте в кайдани темноти, рапчує з переляку перед вигадкою „богом“, повзе з обличчям в поросі мачухи землі.

І така ціла Україна.

Науково не думає, лише релігійно. А через те не вміє ані рахувати, ані сили природи розуміти, ані проти неволі засобу шукати.

Живе селянин у своїм селі, в невеликій громаді, а про громадське життя поняття не має. Що таке суспільство? що таке держава? Чи він хіба це знає? Він суспільства по-за своїм селом не бачить, держави ще ні разу не будував — звідки ж він це знатиме?

Людина може щось знати лише двома шляхами: або з практики — коли сама щось своїми руками робить, або зі школи і книжки, цеб-то з науки. Свідомість людська виробляється лише цими двома шляхами.

Перший шлях — це практика, що береться зі своеї роботи й зі свого суспільного оточення: в селянській роботі немає приложення ані математики, ані механіки, ані фізики, ані хемії. Нема цих наук і в селянському оточенні: один селянин подібний до другого; темний селянин може навчити другого селянина або своїх дітей лише темноті. А другий шлях? шлях науки і школи? Він в селі тяжкий. Нема кому вчити.

Школу зроблять, але в школі вчить піп, як треба молитись, боятись бога, стукати головою об землю, ціluвати руку попові й класти в неї гроші.

Отже, практика селянська бідна, а путньої школи нема — тому селянин неграмотний і тому він тілом живе тепер в 20-му столітті, а головою — ще в добі перед цивілізацією.

На Великій Україні 90% українського народу селяне, в Галичині 93%, на Підкарпатті 94%. Це значить, як що нас всіх 40 міліонів, то селян між нами майже... 37 міліонів! селян, майже неграмотних, заляканіх, всякого знання наукового позбавлених, ціни на свої продукти не знаючих.

„Сами на панщину ідуть і діточок своїх ведуть“, як сказав Т. Шевченко.

Друга група української нації є робітник. Що таке робітник і звідки він береться? Ви по собі добре знаєте: робітник — це селянин, позбавлений землі, викинутий страшними зліднями з села в місто, або на промисел. Там він стає най-

митом, але не до хліборобської праці, лише до промислової. Він обробляє продукти, стойть біля машини, керує нею або дав їй роботу. Він придивляється потроху до роботи машини й починає розуміти, що колеса крутяться не чортами, а якоюсь природньою силою, которую опановано за допомогою науки. Робітник пильно приглядається до праці машин, пускає їх в роботу, керує силою. Зробити машини він не вміє, бо не знає законів науки. Стоїть біля станка і робить не цілий продукт, а лише його частинку, іноді навіть одну дірку провірчує, або гвинтик вставляє та й годі.

Матеріал — камінь, метал, заліво, скло, дерево, фарба і ін. — все пошатковане на шматочки, обробляється на тисячі машинах, переходить через тисячі рук в одній фабриці. Обчислити кошти кожної праці — матеріал, машини, люде — робітник не може і через те він ніколи не знає справжньої вартості своєї праці. І коли його визискують, з його праці наживаються, то він не знає скільки з його праці забирає собі капіталіст. Робітник, як і селянин, ще не вміє робити розцінку вироблених продуктів і ніколи того з практики не знатиме.

Однаке, робітник живе в місті, бачить навколо себе ріжні форми життя, бачить зріст культури і добробуту і де-що про те думає. Він додумується, що то все з праці. Він вже розбірається, що йде від „бога“, а що від людей. Він стоїть при праці з товаришом і відчуває спільність інтересів. Тому більше здатний організуватись і виступати гуртом. Робітничий організований рух вже струснув цілим світом! Робітник ще не вміє розбіратись, як будеться суспільство, як організується наука, але він вже засвоїв головне, що не від „бога“, а від людей походить суспільна організація з її добром і злом.

Розуміється, не всі робітники однакові. Напр., сельські наймити такі ж темні, як і селянє. Робітники, що працюють по-за містом, мало чим одріжняються від селян. Між міськими робітниками багато ріжних течій: в такі, що усвідомили робітничі інтереси, а в й такі, що за панством стоять, в релігійних союзах перебувають і сильного „бога“ захищають від слабеньких людей! Українські „парахвіяне“ в тому прикладом. Робітництво так само в подавляючій більшості не мислить науково. Воно має розум розбуджений, але науково ще не організований, бо умови праці не дозволяють робітникові займатися наукою.

На нашій табличці видно, що українців у промислі занято 3·6%, цеб-то якихось 1.500.000, але ж ми знаємо, що це не капіталісти-промисловці, бо українських підприємств майже нема. Півтора міліона українців-робітників працюють в промисловості, яка на Україні вся належить або росіянам, або жидам, або полякам чи ще комусь, лише не українцям.

Третій тип — ремісник. Тим, що він купує матеріял,

обробляє його і продає, він вже навчається розцінювати свою працю. Ремісник вже на селі відріжняється більшим розвитком від селян. Часто швець, чи коваль, чи кравець вважаються на селі всіма за людей „більш путячих“, які вже краще розбираються в громадських справах, ніж селяне й пересічні робітники. Ремісник по своїй праці вже веде оціночу (калькуляційну) операцію і цим вже він має початки правильного причинового думання.

Однаке, як селянин і робітник, так і ремісник веде свій фах без шкільної науки, просто доходячи досвідом до ведення потрібних акцій або наподоблюючи своє суспільне оточення. Селянсько-робітничо-ремісниче оточення одрізане від науки й школи, а тому воно живе переказом (традицією) і несе в собі дуже прості (примітивні) знання й звички.

Селяне, робітники й ремісники творять собою те, що ми називаємо трудові маси або робочий люд, що працює фізично.

Цілком інакше становище займають останні групи суспільства, з яких ми розглянемо тип торгівця (купця), промисловця, мистця й ученого.

Купці так само поділяються на дві групи: тих, що працюють фізично (дрібні крамарі, що виконують всі потрібні фізичні роботи в своєму фаху) і тих, що працюють тільки розумом. Про крамарів ми не будемо зараз говорити — дрібний крамарь, що піде з села у містечко й купить там оселедців, тютюну, сірників то-що та продав те в селі — ще не купець. Це лишень його початок. Справжній купець у місті обертає силою ріжних товарів, скуповує й перепродує, комбінує і обчислює кошти провозу, зберігання, асекурації, службовців, навіть пропажу й зіпсуття товарів обчислює і виводить ціну так, щоб мати зиск. Купець веде всю операцію торгу, обхоплює цілість свого господарства й окремих його частин. Він мусить добре знати практичну математику, якості товарів, потреби свого ринку, психологію споживачів. Без шкільної науки купець не міг би вести складні торговельні операції. Він мусить знати навіть чужі мови, коли їздить за кордон. Суспільне оточення купця не лиш його місто, а ціла держава, навіть цілий світ. Купець оперує кредитом і тому мусить знати кредитну системі, банкову справу, біржеву гру.

Ці всі заняття вимагають великого знання і звички мислити категоріями величин, цінностей, часу, простору й ін. Купець, що оперує в світових торговельних центрах (великих містах), фактично командує оборотом товарів у цілому світі, мусить стежити за газетами, за валютними курсами й т. д. й т. д. Купець є громадянином: він стежить за життям свого міста і своєї держави, організує міське самоврядування і державу, пильнує за зако-

нодавством і міністрами, домагається захисту своїх інтересів. А хіба селянин стежить за законодавцями й міністрами навіть тоді, коли вони для його виробляють нове ярмо? Селянин газет майже не читає, про своє громадське право не мислить — лише стогне, коли його притиснуть, і мовчки гине, коли його просто розчавлять.

Купець веде й міжнародну політику, домагається ринків для збуту й закупу, а коли другі держави конкурують або і в свої руки цілком захоплюють, то купець страшенно репетує, підіймає і валт і лемент про ображену „націю“, про пониження її „престижу“, про порушення її „інтересу“ і нарешті через правительство оповіщає війну. При тім закликає всіх бути патріотами, мобілізує селян і робітників до війська, запевняє їх, що „батьківщина“ потрібувє жертв, хвалить героїв і чіпляє їм „хрести“ в нагороду, ставить церкву на послуги війні, молебствує, щоб „бог“ допоміг, панахиди править по вбитих і прохає „бога“, щоб він убитих приняв у царство небесне. Селянє й робітники, що дуже шанують „бога“, йдуть на війну, сотнями тисяч гинуть, думаючи, що це треба „богові“ і „батьківщині“. Гинучи з голоду в цій батьківщині, що завтра його викине навіки з краю в заморську еміграцію, селянє й робітники, залякані попами й ріжними патріотами, що дуже „люблять“ Неньку-Батьківщину, — жертвуєть всим на користь горлатого купця, промисловця, банкира, поміщика, і думають при тім, що це вони роблять для „батьківщини“ по „божій“ волі.

Тепер поглянемо на промисловця. Промисловець, як і купець, мусить багато знати, щоб вести своє діло: властивість матеріялів, техніку обробки, кошти продукції, комбінувати живу робочу силу й машини, будувати підприємство, обчислювати кошти, людей, техніку праці, розповсюдження продуктів і т. п. Організація і ведення промислової роботи вимагає багато попередньої освіти, бо промисловець одночасово мусить бути знавцем і техніки й економіки, — фінансистом, торговцем, інженером.

Ще вищий тип фінансиста, який оперує вже не людьми й товарами й не будівництвом, а лише „цінностями“ в паперах. Здібність до абстрактного думання у фінансиста мусить бути найбільша.

Банкирі й біржові спекулянти орудують лише рахунками. Иноді продають товари, яких і у вічі не бачили, а більше торгують паперами (акціями, облігаціями, векселями, то-що), граючи на їх вартості, підганяючи вгору свої, понижуючи в ціні чужі і заробляючи на ріжницях в ціні. Фінансист мусить добре вивчитись, щоб уміти здобувати гроши без усякої праці. Фінансисти дуже тонко повинні думати, щоб не програти. Думання фінансиста дуже загострене й далекосяягле, тому простий робітник здається просто дитиною супроти фінансиста.

Учений — чи він чистий дослідник, чи популяризатор (учитель) науки чи організатор-технік — він однаково стоїть на вершині знання певної доби. Народ, у якого нема учених людей або їх дуже мало, не може організувати свого суспільного життя.

Купці, промисловці, фінансисти й учені живуть звичайно в містах, де при тім живе і частина робітництва, ремісників, службовці, слуги. Хлібороби і частина робітництва живуть по-за містом; села є формою скупчення селянства. На Україні, наприклад, ріжні нації розподілені між селами й містами так:

		Українців	Росіян	Жидів	Поляків
Велика Україна (1920 р.)	у містах	8·8%	54·0%	66·2%	26·0%
	у селах	91·2%	46·0%	33·8%	74·0%
Галичина (1921 р.)	у містах	6·7%	—	75·8%	28·7%
	у селах	93·3%	—	24·2%	71·3%

Це показує, що українська нація майже вся хліборобська: в містах живе на Вел. Україні з кожної сотні українців коло 9 душ, а на селах більш 91; в Галичині ще гірше: в містах 6·7%, на селах 93·3%. Що-до жидів, то з їх більшість живе в містах: 66·2% на В. Україні і 75·8% в Галичині. Ті ж жиди, що живуть на селах, є в більшості не хлібороби, а торгівці, ремісники, службовці то що.

Що-до росіян на В. Україні, то з їх в містах живе 54%, а в селах 46%, при чім, на селах вони не всі хлібороби, а є між ними торгівці, урядовці, ремісники.

Значить, на Україні скрізь одне явище: українці більш 92% хлібороби, 4—5% робітників, останнє припадає на ремісників, дрібних крамарів і дрібну службову інтелігенцію. Поміщиків і буржуазії, помимо кількох одиниць, нема. В містах українці знаходяться на соціальному низу (робітники, прислуга, ремісники, трохи дрібних крамарів і такі „промисловці“, як фурмані, огородники то що).

Погляньмо на Київ!

Ось як за 50 останніх років змінювався національний склад нашого Києва:

Перепис у році	Всього населення		в тім числі у відсотках				
	число	в %	українців	росіян	жидів	поляків	інших
1874	127251	100	30·3	47·0	11·0	8·2	3·5
1897	244723	100	22·1	54·4	13·0	8·0	2·5
1917	467591	100	16·4	50·0	18·6	9·1	5·9
1919	544369	100	25·1	42·7	21·1	6·8	4·4
1920	366396	100	14·3	45·6	31·9	3·8	3·4
1923	398886	100	25·4	36·2	32·2	3·0	3·2

От же бачите, що за 50 років в ідноса (процентова) сила в Київі всіх націй зменшилась, опріч жидівської: українці з 30·3%, зійшли на 25·4% ($\frac{1}{4}$ частина київського населення — українці), росіян було більш ніж половина, а в р. 1923 їх стало трохи більше $\frac{1}{3}$ (36·2%), поляків $\frac{1}{33}$ частина (3·0%), але жиди з 11% зросли до 32·2%, цеб-то одна третина населення жидівська.

А тепер пильно погляньте, який соціальний склад кожної нації — ось таблиця з р. 1917-го:

Самодіяльна людність Києва представлялась в 1917 р. в кожній нації так:		в тім числі у відсотках:						
	всіх само-діяльних:	Робіт-ники	При-слуга	Служ-бовці	Госпо-да і	Вільні фахи	Ран-те	Разом
Українців	39860	42·3	15·1	23·3	10·0	5·0	0·7	100
Росіян	108853	35·5	14·1	27·0	10·3	8·1	1·2	100
Поляків	20849	33·9	11·4	28·8	8·0	9·9	3·0	100
Жидів	33718	20·2	2·1	27·5	29·7	12·6	0·9	100

З цього ясно видно, що в українців пролетаріят складає (42·3+15·1) разом 57·4%, а в жидів 22·3%; службовці і вільні фахівці (інтелігенція) в українців 28·3%, а в жидів 40·1%, буржуазія: в українців 10·7%, а в жидів 30·6% (українська „буржуазія“: дрібні крамарі, огородники, фурмані то що, а в жидів торговці, промисловці, банкири!)

Місто Львів представляється ще гірше для українців, яких там не більше 18% всього населення. Самі українці поділяються так: робітників і прислуги 81·25%, урядовців 12·5%, дрібних крамарів і ремісників 6·25%. Ясно, які нації панують і над ким!

Отже ми маємо право тепер зробити кілька висновків.

Всі люди, що живуть на Україні, творять суспільство України. Цей вираз не означає „українське суспільство“ — це я вияснюю трохи згодом.

Щоб лекше зрозуміти перший і головний висновок, попереду розглянемо оцю таблицю:

	Німеччина (1907 р.)	Франція (1906 р.)	Англія без Ір- ландії(1911 р.)	Американ. Споп. Держави(1920 р.)
Сільське господар- ство	35·3%	44·0%	9·0%	25·7%
Промисловість . . .	37·0 "	31·1 "	47·8 "	34·9 "
Торгівля і транспорт	10·6 "	14·3 "	25·9 "	14·7 "
Вільні професії, де- ржавна служба і инші.	17·1 "	10·6 "	17·3 "	24·7 "

Візьмемо німецьке суспільство, що живе в Німеччині. Основні потреби німецького народу задовольняються в галузях сільського господарства, промислу, торгівлі, транспорту й комунікації, публічної адміністрації, науки й культури, загалом усі потреби німецького суспільства, задовольняють самі німці. Значить, всі суспільні функції, як кажуть по-вченому, виконуються німцями. Німецький народ розділений на різні групи, з яких кожна виконує якісь суспільні функції: ми кажемо, дивлячись на цю таблицю, що у німців панує внутрінаціональний поділ суспільної праці. Так само в англійців, французів, американців і інших.

Тепер поглянемо на іншу таблицю.

	Українці	Росіяне	Жиди	Поляки
1. Хліборобство і добування сировини	90·0%	18·0	2·5	51·0
2. Обробка продуктів (промисловість)	3·6%	21·0	32·0	14·0
3. Торгівля	0·9%	14·0	48·0	6·0
4. Військо, суд, поліція, адміністрація, вільні фахи і т. п .	5·5%	47·0	17·5	29·0
	100%	100%	100%	100%

Тут бачимо друге. Поділ суспільної праці є такий: хліборобство ведуть українці, а промисел, торгівля, наука й культура та публічна адміністрація в руках не українських. Ми знаємо, що українці в промислі є робітники, а капіталісти є росіяне, жиди, поляки і інші. Так само в трохи українців у торгівлі, але ця торгівля — дрібне крамарство переважно сільське, звязане ще з фізичною працею, купецтво ж на Україні знов таки росіяне, поляки, жиди і ін., словом — національні меншини. Наука, мистецтво в українців у початках, а місто як осередок духової культури є не українське: на Вел. Україні воно має російський характер, у Галичині — польський, на Підкарпатті — угорський, на Буковині — румунський. Як особливий додаток — поруч державної нації стоять жиди, що ведуть промисел і торгівлю та підтримують культуру державної нації. Публичну адміністрацію (владу) ведуть росіяне на Вел. Україні й Кубані (тепер з додатком жидів), в Галичині — поляки, на Буковині і в Бесарабії — румуни, на Підкарпатті — чехи (раніше — угорці).

Щоб побачити, який національний склад міст на Україні, досить переглянути цю таблицю.

Національний склад міст:

	Українці	Росіяне	Поляки	Жиди	Мадяри	Чехи
На Кубані (р. 1923)	32·2%	49·9%	—	0·9%	—	—
Рад. Україна	43·1 "	26·7 "	1·8	25·7 "	—	—
Поль. Волинь (р. 1921)	24·8 "	3·0 "	12·0	59·2 "	—	0·6
Схід. Галичина	23·5 "	—	37·2	38·7 "	—	—
Підкарпаття	"	18·0 „(приблизно)	—	35·0 "	37·0	10·0

Це такі пересічні данні. Українці лише в чотирьох губерніях мають у містах більшість (Київщина 51%, Харківщина 55·3%, Чернігівщина 60·8% і Полтавщина 68·0%), по інших же областях скрізь українці в містах в меншості, особливо застрашаюче становище міст на Західних землях: найгірше на Підкарпатті, Буковині, потім Галичина, Волинь, Бесарабія.

Яко правило, скрізь у містах по українській землі українці виконують чорну, найнижчу фізичну працю і лише жменя українців у службовцях або в дрібному крамарстві та ремісництві, що ж до промислу, фінансів, торгівлі, адміністрації та науки, то українців тут нема зовсім або де-не-де якась одиниця. Це для вас картина ясна вже хоч би тому, що українська нація поділена на дві частини: сельську — 92%, і міську 8%. Що це означає, коли говорити соціологічно-науково?

Це все показує, що українська нація на своїй землі виконує тільки одну суспільну функцію — веде хліборобство, всі ж інші необхідні для суспільного життя функції, виконують національні меншості.

Суспільство німецьке задоволяє в сі свої потреби само і для всякої суспільної функції має окрему групу німців. Таке суспільство, як бачимо, має внутрі-національну систему поділу суспільної праці. Така нація, що має в собі всі органи для виконання всіх суспільних функцій є повним суспільством.

Такими націями, що представляють собою повне суспільство, є російська, польська, чеська, німецька, французька, угорська і багато інших.

А українська нація? В суспільстві на Україні вона майже вся приділена до хліборобства.

Українська нація не має в собі таких суспільних частин: промислу і торгівлі. Через те не має в руках транспорту і комунікації, через те не веде вищої науково-культурної праці, через те витиснута з міста, через те політична влада не в її руках.

Українська нація представляє з себе неповне суспільство. Щоб стати повним суспільством, українська нація повинна розкласистись на кілька суспільних груп: одна група зорганізує і вестиме промисел, друга — обмін продуктів, третя — обслуговуватиме транспорт (залізниці, пароплави і ін.), четверта — вестиме культурну роботу і науку так, щоб задовольнити всі культурні потреби цілого суспільства, пята — нарешті вестиме громадську і політичну адміністрацію (держава, міське самоврядування).

Отже, як бачите, та цілій українській території панує міжнаціональна система поділу суспільної праці.

Оце, товариші, найбільш важний висновок.

Але погляньмо далі.

92% українців у хліборобстві — працюють фізично, 4—5% українців у промислі стоять наймитами-робітниками, значить працюють фізично.

Українці в торгівлі (а їх дуже мало там) так само стоять на нижчому рівні, де фізична праця.

Українці в промислі — ремісники так само на фізичній праці.

Нарешті, невелика групка 5% українців працюють розумово (духово), як вільні фаховці — лікарі, адвокати, професори і учителі, письменники і журналісти, урядовці і службовці нижчої ранги.

Це значить, що ціла нація наша складається з робітників, селян і трудової інтелігенції, або загалом ка-жучи: ціла нація є трудова.

Українська нація є лише частиною суспільства на Україні, а другі частини цього суспільства є нетрудові кляси.

Отже наша нація зведена до становища кляси в суспільстві і то кляси трудової.

Влада	— Росіяне, жиди, поляки, румуни, чехи.
Наука і культ.	— Росіяне, поляки, румуни, жиди.
Промисел	— Росіяне, жиди, поляки і ін.
Торгівля	— Росіяне, жиди, поляки і ін.
Хліборобство	— Українці.

Це є тип національних відносин на Україні.

Що в кожній групі є додатки українців, переважно як фізичної сили, це характеру відносин не міняє. Устрій суспільства на Україні є системою міжнаціонального поділу суспільної праці.

Такий у нас суспільний устрій, така суспільна будова, або як кажуть по-вченому — соціальна структура.

Суспільна або соціальна структура на Україні така, що і суспільство зложене не з однієї нації, а з кількох і що окре-

мі суспільні функції знаходяться в руках окремих національних груп.

Коли яка національна група має в своїх руках майже цілу галузь суспільного життя, то така національна група грає самостійну суспільну ролью.

Українці самостійну роль грають лише в хліборобстві, а в інших галузях суспільної праці вони не то-що не самостійні, навіть не дуже помітні. Навпаки — росіяне грають самостійну роль в царині науки і культури, політичної влади, промислу і торгівлі. Так само поляки, румуни. Поруч їх стоять жиди, що найбільшу роль грають в торгівлі.

Ріжні національні групи на Україні виконують важні і необхідні суспільні функції, тому їй відносини між цими групами є не обхідні, або як кажуть: зв'язок між національними групами є необхідний або соціальний.

Українці, росіяне, жиди, поляки — ці слова означають групи національні, а хлібороби, робітники, ремісники, купці, промисловці і ін. — це є слова для означення груп соціальних, що звязані між собою, як необхідні частини однієї системи поділу суспільної праці, або інакше кажучи: як члени єдиного суспільства.

Отже, чи можна казати такі слова „українське суспільство“, коли українська нація є лише частиною „суспільства на Україні“? Ні, не можна, бо українська нація є неповне суспільство.

Правильно буде говорити так: „ріжнонаціональне суспільство на Україні.“

Ми на цім мусимо скінчити наш аналіз (зnavецький розбор) суспільної структури на Україні і лише тепер зможемо давати відповідь на питання: кого треба визволяти.

Кажуть: визволяти треба „український народ“, але ми тепер бачимо, що ховається за двома словами „український народ“ і кажемо, що треба визволяти всі групи української трудової нації, цеб-то селян, (37 міліонів), робітників ($1\frac{1}{2}$ міліони) і останніх ремісників та трудову інтелігенцію.

Визволяти від того, що їх гнітить. Визволяти від визиску, від неволі.

Отже тепер дамо відповідь на друге питання: від чого визволяти?

II.

Погляньмо на ту таблицю, де ми бачили соціальну структуру України.

Поміщики, промисловці, фінансисти, торговці — це є такі

групи, які творять собою соціально-пануючих, а селяне і робітники — соціально-поневолених.

Між пануючими і поневоленими групами кожного суспільства відбуваються відносини в праці.

Скрізь панує система капіталістичних відносин, це значить, що: буржуазія і поміщики на основі приватної власності тримають знаряддя продукції (фабрики, заводи, комунікації і ін.) і землю, а через це безземельні і малоземельні змушені працювати на капіталіста і поміщика. З цієї праці капіталісти і поміщики відбирають надвартість, земельну ренту („дохід“, „прибуток“, „бариш“, „виск“ чи як там звуться присвоєння здобутку чужої праці!).

З цього нетрудового доходу в руках поміщиків, капіталістів ростуть і скупчуються все більші й більші капітали, що стають основою для нового визиску, або як де-хто говорить, „розвитку капіталізму“.

Ви з практики в Америці бачите, як ростуть капітали, як розвивається промисловість і торгівля, на яку служить більше 30 міліонів робітництва.

Споживачі платять за вироблені продукти народнього господарства власникам землі (поміщикам), власникам знарядь продукції (капіталістам), посередникам (купцям), а ці вже від себе дають „зарібну платню“ робітникам і службовцям. На заробітну платню припадає тільки невелика частина з ціни продуктів праці. Все останнє йде капіталістам і поміщикам на ведення і поширення їх господарства та на добре утримання.

Капіталісти і поміщики добре живуть та збільшують капітал („акумуляція капіталу“), а цим самим збільшують розмір господарства і визиск живої робочої сили. Населення приростає, а земля не приростає, через те збільшується число безземельних і малоземельних, які шукають праці і стукають в двері буржуазних канцелярій з проханням праці. Коли буржуазія розвиваває господарство, то безземельні і малоземельні знаходять працю в краї, а коли безземельних і малоземельних стає більше, ніж треба для праці, тоді твориться армія безробітних, запасних робочих рук або інакше — трудовий резерв, роля якого в суспільстві дуже важна. Коли трудовий резерв дуже великий, то він сильно знижує шляхом конкуренції заробітну платню. Щоб голодні люди не збунтувалися, то їх викидають на еміграцію — ось як і ви попали в Америку. Вас випхали злидні — так вам здається, а справді — політика буржуазії.

Безземельні і малоземельні на селі — це робоча сила для поміщиків і для буржуазії. Промисловий пролетаріят і всякі інші групи трудового люду походять від тих безземельних і малоземельних селян, чи краще сказати: з того, що землі ба-

гато у поміщиків і вся земля закута правом приватної власності.

Погляньте тепер на Україну. Майже 40% території України (або біля 300 тисяч квадратових кілометрів) було, і почасти є, в руках поміщиків, на яких працювали і працюють українські безземельні і малоземельні селянє.

Між українськими селянами лише 5% куркулів (цеб-то тих, що користають з наймітської сили), 30% трудового середнього селянства, 60% малоземельних і 5% цілком безземельних. Можна сказати, що три четвертини українського селянства (міліонів 27—28) працює на поміщиків, значна частина працює на буржуазію ($1\frac{1}{2}$ —2 міліони). Розуміється, що цих майже 30 міліонів українських селян і робітників є під великим визиском, але і остання частина селянства підлягає ріжному визискові (податки на чужу державу, наприклад!). Лише 5% (куркулів) хапає й собі шматок праці з українських братів.

Отже, висновок: майже ціла українська нація працює на поміщиків, капіталістів, бюрократію, попівство, пануючих клясів. На Україні панує страшний визиск фізичної робочої сили українського народу. Цей визиск залежить від капіталістичного устрою сучасного суспільства. І доки пануватиме капіталізм, яко суспільна система, доти український народ буде предметом визиску і доти його робоча неволя буде з більшуватись, а не зменшуватись. Чому? А тому, що чим довше буде тягтися цей стан, тим більше заберуть собі надвартості і земельної ренти („доходу“) поміщики і капіталісти, а чим більша буде акумуляція (скупчування) капіталу у буржуазії і поміщиків, то він буде ще більше розвиватись і визискувати.

А хто на Україні поміщики і буржуазія? Росіяне, поляки, румуни, угорці і по всіх наших землях ще й жиди. Отже, чужі нації (а вони в нас клясово панують) акумулюють, скупчують капітал з української праці, а цей капітал перепомповує дорібок українських рук від української нації до чужих націй. Через те з українського дорібку росте на українській землі чужий капітал, що визискує Україну не лише економічно, але гнітить політично і впроваджує народ в культурну темноту.

Ми в цім не маємо навіть тієї сумної і страшної потіхи, що робітники інших („повних“) націй, напр. англійської, німецької, руської, польської чи іншої, а власне тієї сумної потіхи, що з праці селян і робітників росте їх національний капітал, котрий інколи зпричиняється для розвитку національної культури, творить школу і науку і веде боротьбу за державу чи щоб-то. У нас, як бачите, і цього немає: з української праці живиться і росте чужий капітал, що захоплює в свої руки міста і всю владу, що розвиває на нашій землі свою національну культуру для поборювання нашої і т. д.

А український народ залишається голий і худий, як церковна миша: скільки-б він не працював, скільки-б надзварти і земельної ренти не скупчувалось з тієї праці — все одно отої „зрист капіталу“ буде якраз з більшувати нашу неволю, скріплювати ворога і ще більш ослаблювати нас.

Для вас тепер ясно, що доки капіталістична система буде панувати на Україні, доти йтиме страшний капіталістичний визиск української праці, ще буде зростати неволя українського трудового люду, неволя майже в сїї нацїї, з усіма наслідками — зубожіння села, визиск робітництва, еміграція і т. п.

Це неминуче, бо такий механізм капіталістичного устрою суспільства.

Тепер ясно, від чого треба визволяті український народ. Від капіталізму, а це значить від поміщиків і буржуазії, що панують на Україні яко соціальні кляси і разом з тим — чужі нації.

Майже весь український народ — селяне, робітники, працьова інтелігенція — стоїть в ярмі праці, працює на чужий капітал, який з української праці черпає засоби для більшого поневолення цілої української нації. Це страшна правда!

Треба її кожному бачити і розуміти!

І як же злочинно проти України орудують оті українські „інтелігенти“, що захищають капіталістичну систему і хочуть будувати українську державу на капіталізмі. Це очевидно тепер: вони хочуть, щоб і далі вся наша нація служила чужому капіталові, бо українського капіталу навіть нема. Українські буржуазні інтелігенти мають світогляд, позичений од чужої буржуазії і тому з сліпою ненавистю орудують проти робітництва і соціалістів, щоб задержати на Україні оту суспільну структуру, яка давить і нищить цілий наш соціально поневолений народ.

На жаль, є навіть такі робітники і селяне, що нічогісінько не тямлять у громадських справах та по дурному горлають за попами і панами, обороняючи капіталістичний устрій. Цим вони орудують на користь буржуазії і поміщиків, на користь чужого капіталу, у якого вся нація в неволі. Ось до чого неволя і темнота довела наших людей, котрі підтримують наших ворогів, свідомо того ніби не бажаючи.

Чужий капітал живе з нашої праці та з нашої дурости, яка вихваляє капіталістичну неволю. Вдумайтесь в це і ви будете на життя й смерть ворогами капіталізму, а це значить — будете допомагати визволенню українського народу.

Капіталістичний визиск є першою і головною формою визиску України, формою її неволі. Так от і треба передовсім

визволяти Україну від капіталізму. Хто скаже тепер, що це не так?

Друга форма визиску українського народу є зовсім інша, про яку українці майже не говорять. Це значить, що ще не усвідомлюють. Це є визиск української фізичної сили в формі війська.

Україна поділена між кількома дужими державами. Кожна з цих держав бере українців до свого війська і їхньою силою, кровію та жертвою охороняє себе саму та своє панування.. над Україною.

Візьмім під розгляд Росію. З того часу, як сталося прилучення України до Московщини (з 1654 р.) проминуло вже 273 роки. Один російський генерал (Куропаткін) обчислив, що за двісті літ (XVIII—XIX століття) Росія мала мирних років 72. а воєнних 128. За час перебування України під Росією тих воєнних років було ще більше. За кожної війни, що затівалась, Росія мобілізувала українців. Росія завойовувала Фінляндію і побережжа Балтійського моря, воювала з шведами, німцями, завойовувала Польщу, воювала майже двісті літ з Туреччиною, десятки років ішла війна з Кавказом, війна з персами, війни в Азії, війна з китайцями, японцями. Нарешті остання світова війна, в якій українці згубили один міліон забитими. А скільки ранених, скалічених, скільки вдів і сиріт, скільки матеріальних жертв?! Жахно стає, коли уявити скільки міліонів убито і понижено українців у війнах, ведених Росією на користь російських поміщиків і буржуазії! Коли-б ці міліони вмерли за визволення України, то Україна давно була-б самостійною, вільною і культурною. Але-ж несвідомий народ несе жертви в чужих війнах через свою темноту і рабський стан.

Якось читав я історію війни росіян з французами. „Славна“ Лейпцигська битва [р. 1813] описується так, що українець мусить плакати. Російський історик захоплюється тим, як йшов російський кінний корпус лавами в атаку: французи, каже, огнем змітають лаву за лавою, а патріоти-кіннотчики не зважають на це і через гори трупів знов йдуть свіжі лави і знов хоробро гинуть. При тім історик додає, що цей славний корпус складався з „малоросіян“.

Бідна Україна! вона сотні років постачала „хоробрих малоросіян“ для Росії, для Австро-Венгрії, для Польщі. І тепер „малоросіяне“ в 4-х чужих державах служать у війську, як гарматне мясо. Гинучи навіть у братовбивстві, як, напр., в останній світовій війні, „малороси“ з Росії били „малоросів“ з Австрії або навпаки, во славу царя і цісаря, св. синоду і римського папи. За кого хочете, тільки не за Україну.

Шевченко добре зрозумів страшну, кріваву жертву, коли

писав свою поему „Кавказ“, зворушений смертю свого приятеля Якова де-Бальмена, вбитого на Кавказі:

„Не за Україну, а за її ката
Довелось загинуть.“

Не за Україну, а за її катів гинули поневолені українці.

Кров і голови своїх синів віддає Україна — рабиня за свою неволю. Це є податок крові. Він платиться всіма рабами на світі за своє рабство.

Хіба український народ оповіщав кому-небудь згадані війни? Ні, не оповіщав. А чому ж сотні тисяч українців йдуть що-року на службу чужим державам-ворогам? Тому що український народ у неволі.

Третя форма визиску — визиск духової енергії українського народу. Всі гнобителі однаково накидаються проти української школи, літератури, мистецтва і релігії, як проти основних форм духової організації людей, чи інакше кажучи: проти організації свідомості українського народу. Гнобителі найбільше бояться свідомості, бо над свідомими панувати не можна.

Вдумайтесь, чому така люта боротьба проти нашої школи? Скажім, у Галичині більш 50 років точиться боротьба за український університет: українці хочуть мати свій університет, а польська шляхта і буржуазія нікак не хоче згодитись на те. В старій Росії двісті літ український народ не мав своєї школи, а р. 1876 було заборонено українську літературу, театр, науку і взагалі всі прояви духової творчости. В Росії „новій“ хоч вже цілковита заборона української культурної творчости неможлива, то все таки йде боротьба за кожну школу, а підручників для вищих шкіл майже не друкується — Москва все то так „регулює“, щоб ми не мали своїх культурних осередків, бере під контроль кожну думку нашу. Румунія цілком скасувала все українське шкільництво. Навіть Чехія вже силкується насадити своє шкільництво на Підкарпатській Україні.

Скрізь однаково! Де зустрічається більш культурний чужинець з українською масою, зараз же накладає лапу на нашу духову культуру, забороняє її, а натомісъ накидає живосилом свою.

Чужинець робить це з кількох мотивів. Передовсім тому, як я вже сказав, щоб тримати українську робочу масу подалі від культури в стані несвідомості — так йому лекше панувати над нею. Несвідомого і неосвіченого лекше залякати всякими фікціями [порожніми словами], а через те і лекше панувати над ним. Вдруге: українцеві тяжче продертися через чужу школу, а тому продираються здібніщі, дужчі натури.

В чужій школі вони набираються інших понять, стають прихильними до ворога, бо після закінчення школи зможуть жити

і працювати лише з його ласки, в школі набираються знання і через те бачуть всю ріжницю в культурі не на користь українця; український селянин і робітник здаються такому перевертиеві за бідних, убогих духом і тілом людей. Перевертень прилучається до „високої культури“ і ціле життя для неї працює. Цим способом від українського народу чужа школа автоматично, як механізм, відберає здібніщу, дужчу частину і ставить її на службу чужій культурі, культурі пануючих, а український трудовий народ стає де-далі культурно ще убогіший, бідніший. Вихованці чужої школи стають прихильниками чужої культури і нації, зрікаються своєї нації („денаціоналізуються“) і обертаються у ворога свого народу. Таким способом чужинці обертають собі на службу здібнішу, кращу частину поневоленої нації і своє панування над нею скріплюють руками ї-ж свідомих чи не свідомих зрадників.

Пригадайте собі такі українські слова: „потурнак“ — це назва тих, хто колись турчився, коли турки панували на пра-вобережній Україні або взагалі насакували на неї; „недоляшок“ — це той, що перекидався на поляка; „перевертень“ — це той, що перекидався на москаля; „недовірок“ — це той, що зміняв релігію (уніяти є всі недовірки, бо колись Польща нагаєм багатьох православних примусила „визнати папу римського“, а тепер уніятські попи визнають католицтво, як ніби-то „рідну релігію“!)

Ви з цього бачите, як давно вже тягнеться в нашему народі денаціоналізація, через яку за сотні років неволі Україна згубила міліони духовно вбитих наших людей.

Погляньте ви на стару Росію, де зовсім українських шкіл не було: все, що вибивалося з лона українського народу, йшло в московську школу, набиралося там переконання, що воно „руське“, що України немає, а є лише Росія, що російська культура знаменита, а української зовсім немає, що українці — це лише неграмотні „хахли“, мужики, прислуга, поденщики, наймити.

З українського пня виростали, але потім відривалися від його, тисячі учених, письменників, журналістів, лікарів, правників, інженерів, економістів, військовиків, акторів, музиків, співаків, малярів і ін. і ін., які міліонами служили для збогачення російської культури і ограбування останніх решток українського таланту.

Росла й цвіла російська культура в Рісії, але й захоплювала міста на Україні, відпихаючи українця селянина і робітника в темний кут дикого, темного існування, без крихти світла, без надії на просвітлення. Так оберталися міліони українських сил на службу чужій культури і на скріплення неволі України.

Подивітесь ви навколо себе в Америці: в кожному місті є сотні і тисячі ваших братів-українців з Великої України (з

Волині, Поділля, Київщини і ін.), які прийшли сюди, темні як ніч і убогі, як старці — вони й досі себе називають „руськими“. Вже коли в революції Україна воскресла, а ім'я її прогреміло цілим світом — цього не побачили і не почули лишень оті убогі емігранти з України! Колись затуркали їх голови попи, московські урядовці, поліція і місто, що вони „руські“ — ось вони й досі такими є і на ваші збори не приходять. Він називається Галушка або Коваленко, або Перепелиця, або Кравченко чи ще як — і разом з тим він думає, що він „руський“. Ось перед вами жертви культурного убожества і некультурного насильства.

Таким чином, не підлягає сумніву, що денационалізація є дуже вигідна для пануючих і смертельно-небезпечна для поневолених, тому за неї хапаються всі пани і від неї страждають всі раби.

І що страшніше: накинулись сусідні народи на Україну, що має землі вдвое більше, ніж Франція, і населення 40 міліонів, а ці 40 міліонів такі культурно слабі, що й оборонитися не можуть.

Так я й кажу, що як треба визволятися, то ясно, що від культурної темноти треба визволяти селян і робітників. Коли цього не буде, то загине ціла нація, бо вона лишень з селян і робітників складається. Як треба боротись проти денационалізації скажу пізніше.

А тепер про четверту форму визиску й неволі. Маю на думці колонізацію української території чужинцями і зміну соціальної структури. Коли ми розглядали національний склад України, то бачили, що $\frac{1}{4}$ частину творять „національні меншини“. В Галичині, де наші люди пухнуть з голоду, де велике „агарне перенаселення“, йде тепер нова хвиля колонізації — осадництво.

Галичина й Волинь підлягають жорстокому насильництву, яке полягає в тім, що українську землю від українського народу заперто. За 600 років польського панування в Галичині опинилось 25% поляків, що захопили половину території, захопили на спілку з жидами міста, промисел і торгівлю в свої руки.

Те саме зроблено на В. Україні. З часів московського царя Петра I, а особливо за часів Катерини II-ї, колонізація йшла і йде на Україну велика: не було у нас росіян, а тепер їх більш 5 міліонів! Німці, серби, болгари, волохи, чехи — кого тільки не зволікав російський уряд на Україну, щоб лишень розбити українську гущину і захопити в свої руки важніші суспільні функції!

Потроху торгівля, фінанси, промисел перейшли в руки російського капіталу, денационалізація спустошила українські міста, які через десятки років обернулися у ворожі фортеці на Україні.

Національна зрада, якої доконалася колишня українська старшина і духовенство, що перевернула їх у москалів, передала в московські руки всі міста на Україні. Жиди так само пішли шляхом русіфікації і що ми тепер маємо? Всі міста на українських землях мають чужу більшість (на Кубані українці в містах творять 32%, на Сов. Україні 43%, в Галичині 24%, на Підкарпатті 18%). Ця чужа більшість в містах і орудує Україною. Через те змінилась соціальна структура, через те, українська нація обернулася в неповне суспільство, через те запанувала на Україні між-національна система поділу суспільної праці, через те українська нація стала не суспільством, а лише трудовою клясою в йому. Це саме робить і большевицька Москва. Як взяти Московщину, то вона має гущину населення 26 осіб на квадр. кілометр, а Україна — 70 осіб. I ось при цім большевицька Москва уперто веде колонізацію України, але хитро і мудро. Під виглядом допомоги російського пролетаріату українському, Москва насилає великі маси робітництва з Тульської, Калужської і ін. губерній в Донецький (Донбас) і Криворізький басейни, цеб-то в осередки камяновугільного і металургічного промислу.

Перепис вказує, що між робітництвом Донбасу українського робітництва є лише... 34%. Донбас на Катеринославщині. Населення в більшості українське. Кругом Донбасу живуть по селях українці, між якими багато безробітних, але не вони одержують працю в копальннях — бо Москва припроваджує „своїх“ з таємною метою в цілій окрузі утворити російську більшість. Вже й так в Донеччині в містах українців 27%, а росіян 61%. Через колонізацію робітниками росіяне хочуть досягнути своєї більшості взагалі в Донбасі, щоб потім з захопленням прикладти „право національного самоозначення“ в Донбасі і оповістити його руською землею. Так від України видереться єдиний осередок вугільного промислу — цим Україна засуджується на вічну залежність від Росії. Росія подібну політику робить, захоплюючи нафту в Баку, бавовну в Туркестані.

Українські політичні горобці цвірін'ють про „брادرство“, про „Леніна“, „Радянський Союз“ і т. п. штучки, а Москва тим часом ковтає центр і основу українського господарства — Донбас.

Ми це бачимо і розуміємо, а тому проти Москви боремося, бо знаємо, що Україну грабує Москва. За те нас Москва цькує всіма своїми собаками, в тім числі перевертнями і українськими большевицькими недоносками, що ллють на нас московські помий і страшенно пишаються тим, що вони допомагають Москві грабувати Україну.

Словом, московська кіннота, змобілізована з малоросіянами за лавою йде в атаку і гине во славу московської зброї!

Колонізацію завжди і скрізь ведуть капіталісти, взагалі буржуазія пануючих народів, з метою основно змінити соціальну структуру в колоніях. Коли міста захопить — тоді панування стає страшне. Де поневолений народ був цілком примітивний, там колонізація зробила страшне спустошення і погубила навіть фізично цілі нації. Що сталося з культурою ацтеків у Мексиці, з культурою інків у Перу і Чилі? В якому становищі ріжні індіянські племена?

Ви живете в країні, де відбулась і відбувається велика драма винищення поневолених народів. Могикан вже нема, а де гурони, делявари, ірокези, сенека і інші племена „гордих індіянів“? Маленькі гуртки їх одсунено в пустині, ліси і гори, заперто, запечатано, як в труні. Як на сміх, тепер білі навіть „підтримують“ індіян, щоб зберегти кільки примірників їх для своїх музеїв.

Ставлять памятники голим індіянам на конях (я бачив в Чікаго на березі Мічігану і в Бостоні перед брамою музею), щоб чугунні постаті їх з сумом дивились в просторінь віків. І вони дивляться, але своїх чугунних коней не напоять водою ані з Мічігану, ані з Ірі, ані з Онтеріо!

Прошуміло їх просте життя, колоністи європейські відсунули їх з кону історії, гуркотить на колишніх індіянських землях нова цивілізація, індіяне-ж хай „гордо“ вмирають в своїх кутках і чугунними постатями бовваніють... в музеях. На науку всім нам, щоб ми дивились і вчилися та розуміли долю примітивних пастушо-хліборобських народів.

Вже й на українських землях шумлять чужі міста, а українець ходить за деревляним плугом або доить овець в своїх „красних“ горах, та гуде в трембіту, голодаючи і гниючи в хворобах, в темноті, а в той час, коли чужі міста сяють електрою, українець в Карпатах ще здобуває огонь тертям двох шматків дерева та мелючи кукурузу ручними жорнами.

Український пів-інтелігентний дурник цим ще й пишається, индичиться „топірцями“ та цяцьками, що виробляються примітивно їхніми, доведеними до стану худоби, братами, замість того, щоб стукнути кулаком по столу і кинутись в боротьбу з напливом чужих хижаків. Український пів-інтелігентний дурник, вивчений в панських школах, повторює, як папуга, буржуазні ідіотізми та белькоче про „релігію“, „церковні справи“, „парахвії“, „ризи“, Рим, папу, єпископів і т. п.

А на українську землю насунула колонізація, захопила міста, захопила промисел, торговлю, наукову працю, адміністрацію в свої руки і тепер коверзує 40 міліонами, як хоче.

Щастя, що прийшла революція, в якій український селянин і робітник навчиться, як треба боротись далі за визволення: хвати треба науку, треба організуватись в партії, в ко-

оперативи, треба йти штурмом на чужі фортеці, поставлені на наших землях — на міста і організуватись — організуватись — організуватись!

Організуйтесь, а то інакше проковтне вас чужа цивілізація та ще така, що й чугунного памятника вам не поставить і не залишить вашого портрету навіть в музеях!

Зрештою, про це поговоримо трохи згодом, а тепер мушу вказати на п'яту форму визиску і поневолення України.

Маю тут на увазі конфіскату наших земель і природних багацтв гнобителями. Історичні факти страшні. Стара польська держава конфіскувала українські землі і ліси, ріки, озера та стави і роздаровувала своїй шляхті. Галичина і більше ніж половина правобережної України була конфіскована в українських селян польськими королями і панами. Царська Москва робила те саме. Генерали, що зруйнували Запоріжську Січ, одержали від Катерини II-ої в подарунок по міліонові десятин запоріжських степів. Менші офіцери одержали менше, але також тисячі десятин на кожного. Навіть жовніри, що допомогали російським царям і царицям робити державні перевороти (при Єлизаветі, Катерині), одержували на Україні землю, шляхецтво і кріпаків. Вся поміщицька власність на степовій Україні — такого походження.

Чужі держави захоплювали наші землі, ліси, підземні добра і визискують: рубають і нищать тепер українські ліси чехи на Підкарпатті, поляки — в Галичині і на Волині, москалі — на Вел. Україні і Кубані. А хто визискує викопні добра в Дрогобицькому районі, вугіль в Донбасі, сіль там-же, залізо в Кривому Розі?

Навіть большевицька Москва розпоряджається українською землею і природними багацтвами по своїй волі, здає їх в аренду чи під концесії чужому капіталові, а український народ лише мертвими очима дивиться з боку, як кується його неволя, як загрожується його будучина: вичерпується земля, зникає вугіль, сіль, нафта, залізо і ін. всячина, яка мусила-б стати підставою українського господарства. В цей спосіб загрожується навіть біологічно вся будучина українців.

Привласнюючи собі територію і природні добра, пануючі народи позбавляють українців змоги навіть започаткувати свій промисел, торгівлю. Не маючи доступу до своїх природних дібр, українець змушений гнити на своєму убогому, найгіршому шматку землі. Приріст українського населення не може знайти приміщення на своїй землі і мусить мандрувати в чужі землі, на еміграцію, в Америку чи на Сибір, а чужинці тим часом мандрують на Україну, колонізують її. Українець не може зачепитись „на нашій не своїй землі“ (як влучно це сказав

Шевченко!), не може нічого розпочати, бо всі природні добра опинились в руках пануючих клясів-націй. Українець мусить задихатись, мерти з голоду, або мандрувати світ за очі.

Конфіската чужинцями землі і природних дібр є страшною формою неволі, бо вже біологічно засуджує цілий народ на вимирання.

Так довершується наша неволя. Хто хоче жити — той мусить почати боротьбу за повернення землі і природних дібр в українські народні руки.

Отже бачите, товариші, в чим наша неволя і від чого треба визволятися:

Перше — від капіталістичного визиску нашої праці, від визиску трудової енергії нашого народу;

Друге — від визиску фізичної сили, цебуто від податку крові, від військової служби ворогові;

Третє — від денационалізації, від визиску психічної енергії українського народу;

Четверте — від колонізації, від калічення соціальної структури, від втілення чужих груп в наш суспільний організм;

Пяте — захистити землю і природні добра від конфіскати або ясніше: вирвати землю і природні добра з рук гнобителів, бо інакше наш народ засуджений на смерть.

Звідки-ж взялася ця неволя? Завоювання, насильство і обман — ось потрійне джерело поневолення трудових мас. Нас завойовують, нас постійно насилують, нас постійно дурять. Нам кажуть правники, що панує „право приватної власності“, а попи додають — „яке постановив сам бог“. Полупанки українські белькотять про „культуру“, „цивілізацію“, про „церкву“, про графа Шептицького або іншого божого адвоката, але не кажуть вам тієї очевидної, страшної правди, яку я вам розкриваю і яку ви самі не раз відчули на своїй шкурі.

Коли вам хто забалакає про визволення, то ви його гостро питайте — від чого він думає визволяті? Як що він не каже проти капіталізму, то значить не хоче вашого визволення від визиску вашої праці поміщиками і капіталістами та ще й чужинцями; це значить, що перед вами дуриєвіт, який хоче, щоб ви вибороли для його владу, але не бурили капіталізму як форми суспільної організації; це значить, що замісць польського, московського, жидівського капіталіста й дідича він хоче посадити вам на плечі самого себе. Він при тім моторненько белькоче язиком про „націю“, про „пошановання власності“, про „пошановання права і закону“. Це значить, що перед вами або дуриєвіт-злодій, коли він щось розуміє та не хоче сказати правди, або дурень, коли він нічого не розуміє в чим наша неволя.

Як що він не хоче боротись проти мобілізації, то значить він не хоче вашого визволення. Хто чинно не бореться проти денационалізації та ще й широко служить ворогові — значить це мерзенний зрадник, хоч-би він які „національні“ кличі вигукував.

Щоб визволити українських селян і робітників, треба рішуче боротись проти отих п'яти форм визиску і поневолення. Хто цього не робить — той бреше, той не борець, не визволитель, не народній діяч, а просто дурисвіт і злодій. Коли якийсь селянин або й робітник, що живе в неволі, а разом з тим балакає за панами і попами, які йому набили голову половою, то ви таких людей уважайте за сліпців, які нічого не розуміють в громадських справах. Їх треба терпеливо вчити і просвіщати. Сердитись на їх не можна, як не можна сердитись на фізичних калік: хіба людина винувата, що вона сліпа, глуха або горбата? Так само і темна людина — це духовна каліка, яку ще треба науковою від духового каліцтва рятувати.

Я виклав вам про п'ять основних форм визиску і поневолення українського народу. З того ви бачите, що Україна є колонія, бо скрізь і завжди колонії підлягають отим п'ятикратним визискам.

Отже, ви бачите: коли майже увесь український народ підлягає визискові своєї праці, то від чого тут визволятись? Від визиску праці, а це значить боротись проти поміщиків і капіталіста та ще проти тих, що капіталістичний устрій захищають.

Коли вас мобілізує чужа державна влада, що насильством сіла на Україні і вимагає собі податок крові, то від чого маємо визволятись? Ясно: руйнувати чужу державну владу і творити свою.

І так далі.

Що нас гнобить, від того і визволяймось: така є правильна засада нашої політики.

Отже, хто хоче боротись за визволення, той мусить боротись проти п'яти отих форм поневолення. Іншого виходу немає для чесної і тямущої людини.

Як-же боротись, якими способами, якими шляхами йти до визволення?

Я вже відповів кого треба визволяти і від чого, а тепер на черзі питання: як визволяти?

III.

Маємо п'ять форм визиску і поневолення? Як проти їх боротись?

Проти визиску праці поміщиками і капіталістами йде боротьба в цілому світі. Ви знаєте, що робочий люд в Європі і Америці організується і веде боротьбу. Цю боротьбу називають

клясовою, бо в ній бореться не один робітник проти одного капіталіста, не один селянин проти одного поміщика, а всі робітники, яко частина суспільства (кляса), проти всіх капіталістів, яко кляси. Так само ціле трудове селянство і проти поміщиків і буржуазії. Боротьба йде великими групами суспільства. Ця боротьба ведеться в цілому світі, бо і робітники і капіталісти, селянє і поміщики, поневолені і пануючі є в цілому світі.

Робітники організовані ріжними способами, напр.:

професійно, кожна професія об'єднана і бореться проти своїх підприємців („босів“, як у вас говориться) за збільшення плати, за зменшення робочого часу, за ліші умови праці з погляду гігієни, помешкання, охорони при машинах то-що. Ця боротьба є чисто економічна, як кажуть, бо в ній робітники не засягають до правних відносин, до політичного життя, до зміни законодавства;

політично — робітники боряться, організовані в партії, що поставили собі метою боротьбу за владу в державі;

господарськи — робітники через споживчу, виробничу, кредитову і іншу кооперацію стараються поліпшити своє матеріальне становище;

культурно — робітники організуються у всякі товариства — наукові, літературні, організують школи для себе і своїх дітей, газети, видавництва, навіть організуються в спортивні і ін. товариства.

Селянє менше організовані.

Вони, як менш свідомі, ніж робітники, ще не скрізь додумались, що треба організуватись професійно (селянські спілки), господарські (всякі форми кооперації), політично (парти) і культурно (всякі просвітні, мистецькі і ін. товариства).

Робітництво має ріжні теорії для своєї організації і означення мети: соціалізм, синдікалізм, комунізм, анархізм і ін., а навіть релігійні теорії або і реакційно-буржуазні (католицькі робітничі спілки, фашистичні синдікати і ріжні „жовті“ об'єднання). Це залежить від того, що робітництво не має доброї освіти і тому легко піддається всяким впливам. Селянство ще гірше з цього погляду: воно в більшості йде за попами і всякою реакційно-чорносотенною пропагандою, бо розбиратись в громадських справах ще не вміє.

Однаке, мусить навчитись, коли хоче визволитись.

Всі визвольні теорії робітництва і селянства зведені в соціалізм, який учить про перебудову капіталістичного суспільства на соціалістичне, бо інакше визволення справжнього не буде.

Треба організованою силою і то шляхом соціальної революції усунути поміщиків і капіталістів од

влади, відобрati від їх землю і фабрики на загальну власність трудящих — лише тоді припиниться капіталістичний визиск.

Це так загально, а у нас на Україні?

Капіталізм на Україні страшніший ніж де, і то власне через те, що він брутально нищить всякі початки культурної і господарської нашої самоорганізації. Тому, що він колоніальний, чужонаціональний, то він силкується нищити українських селян і робітників не лише матеріально, але й духовно-культурно. Хочете відкрити собі шлях до культурної самоорганізації, то нема іншого способу, як вирвати владу з чужих рук. Це неможливо інакше, як шляхом революції, озброєного повстання.

Взявши владу в руки, українські трудові маси муситимуть касувати всі форми неволі: отже не працювати на поміщиків, а лиш на себе.

Землю, котру дідичі раніш загарбали у селян, треба буде повернути тим, хто її обробляв і обробляє.

Словом, треба буде зробити деконфіскату землі і скасувати гипотеку (задовження) п. Це тягне за собою велику зміну в маєткових відносинах суспільства. Робітники так само же захочуть робити на капіталістів і муситимуть взяти під свій заряд фабрики, залізниці і т. д.

Коли-б ми почали революцію, як національну, проти російських, польських і ін. гнобителів, то вона силою речей обертається в соціальну, бо скидаючи росіянину, поляка, жида, румуна — ми скидаємо од влади поміщика, капіталіста, спекулянта! Українська влада означає владу національної більшості, а це значить владу селянсько-робітничу. Українська влада може бути логічно владою селянсько-робітничої більшості.

Соціальна структура населення на Україні така, що коли хочеш залишити буржуазний устрій, то мусиш залишити при владі російсько-жидівсько-польську буржуазію, значить національно і соціально українська нація залишиться в неволі. А коли хочеш влади української, то вона неминуче мусить бути селянсько-робітничою, з того неминуче буде треба перебудувати суспільний устрій відповідно інтересам селян і робітників. Це можливе шляхом лише соціальної революції. Необхідність соціальної революції є обективна, цеб-то вона існує помимо нашої власної волі в самому характері суспільної структури.

Визволення праці українських селян і робітників ніяким іншим шляхом, ніж соціальна революція, не можливе.

Подобається кому чи ні, але ми маємо лише один шлях — соціальну революцію.

Українським панам і полупанкам це не подобається.

Розуміється! Так само і духовенству: попи мають земельку („церковну“), яку їм на приказ божий обробляють бідні се-

ляне. Дітей своїх попи, з селянської праці зібрали кошти, вчать на панів або передають їм у спадщину свій трон, як сільські царьки, а Івани хай далі обробляють „церковну“ земельку, з якої живе не бог, а сам єгомость з своїм двором. Митрополит Шептицький так само проти соціальної революції, бо хто ж йому тоді обробляти десятки тисяч гектарів його власної і церковної землі? Тепер „владика“ володіє землями й лісами, в яких працюють „вірні“ раби. Шептицькому і попам немає чого визволятись від капіталістів і поміщиків, бо вони їм не підлеглі, а українським Іванам треба визволити свою працю. Ось через що з усіх українських ґруп найбільш ворожа супроти соціальної революції є церква.

Селяне і робітники повинні поважно про це подумати і зrozуміти причини, чому українське духовенство і так звана „інтелігенція“ стоять проти соціальної революції і соціалізму. Але дарма з тим: хто хоче визволення всієї української нації, той мусить іти на соціальну революцію — ось яка залізна правда випливає з розгляду соціальної структури України.

Візьмімо другу точку визиску — чужинецький мілітарізм. Податок крові платить український народ чужим державам, які посіли нашу землю, наразі — Росії, Польщі, Румунії, Чехословаччині. Чому наших мобілізують чужинці? Тому, що мають суверенну владу над Україною. Хто має верховну владу, той і мобілізує. Щоб українці не платили податку крові, то що їм треба зробити? Треба усунути чужу владу і створити свою державу.

Яким способом це можливо? Лише одним — шляхом революційного повстання, бо ніколи чужа влада добровільно геть з України не піде.

Далі. Що-б припинити чужинецьку колонізацію — що треба зробити?

Без дальших розмов ясно — треба усунути чужу державну владу, котра колонізує Україну.

Щоб знищити конфіскування нашої землі і природних дібр чужою державою — що треба зробити? Лише єдине неминуче: насильно усунути чужу владу.

Отже, ясніше сонця: усунути чужу владу — значить усунути владу пануючих клясів, а це можливо шляхом лише соціальної революції. На Україні національна революція неминуче обертається в соціальну.

Перша й друга, четверта й пята форми поневолення можуть бути знищенні лише шляхом соціальної революції, але третя — денаціоналізація? Це справа складніша і я мушу докладніше спинитися над нею.

Культури ніяк інше не здобудеш, як не створенням її.

В довговіковому поневоленні наш народ культурно так від-

став, що ледви можна говорити про його культуру: він на $\frac{2}{3}$, ще й досі неграмотний, живе словесною передачою свого малого досвіду, не знає письма і не може фіксувати думок на папері. Він має слова для означення свого хліборобського господарства та вияву нескладних переживань. Мова його занадто бідна, щоб виявити нею всю складність переживань цивілізованого людства. Сучасна культура твориться в містах, а 92%, нашого народу живе на селі, одрізаному від культурної творчості.

Коли українці забалакають за культуру, то можна зразу переконатись, що вони навіть не знають, що таке культура.

Коли люди зберуться на сходинах, поставлять на сцені „Ой, не ходи, Грицю, та й не вечерниці“, або протанцють гопака, поспівають то-що, то й думають, що вони роблять культурно-просвітню працю.

Навіть міряють свою „свідомість“ танцюальними вечірками. Коли на „пікнік“ мало прийде людей, то прийшовші журяться і нарікають на „несвідомість“ відсутніх. А справді, свідомість тут нічого, бо пікніки, гопаки, січові вправи, перегони, танці, співи і т. п. до культури не відносяться. Це розвага, а не культура.

Коли з нашої витрати енергії не залишається ніякого продукту, тоді маємо діло з переживаннями, а не культурною творчістю. Правда, і культурна творчість супроводиться переживаннями, але не всяке переживання є культурною творчістю.

Здобутки людського знання виявляйте на зовні, в предметах, в обробленій матерії. Маєте думку і доки її не виголосите, не запишете, не пошлете в світ у формі якогось предмета, доти ваша золота думка не грає ніякої культурної ролі. Наукове знання людина виявляє в предметах, перероблює камінь, дерево, метал, органічну матерію на якісь предмети — це значить культурно творить. Знання здобувається з вивчення матерії і її властивостей, а виявляється потім в предметах. Математика, механіка, фізика, хемія і інші науки ховаються в нашій голові і доки ми їх там тримаємо, доти вони культурної ролі не грають. Як лише їх виявимо, тоді вони існують, втілені в оброблений камінь, дерево, метал, взагалі в якусь матерію, що існує по-за нами. Це називається об'єктивувати (виявити) думку в зовнішньому світі, перелити її в якийсь об'єкт (предмет).

Ідете залязницею і дивитесь у вікно: перед вами миготять будинки, біті шляхи, телеграфні стовпи, в горі літає літак, по воді пливе човен, пароплав, по шляху їде віз, авто... Станції, вагони, рельси, фабрики, машини, тисячі зроблених предметів. Це все ніщо інше, як втілення людської думки в матерії, організований не так, як в природі, а якось відповідно людській меті.

Всі ці будинки, залізниці, лихтарі, машини, друкарні, газети, книжки, школи, памятники, мости, башти і т. д. — це ніщо інше, як наукові теорії і формули, втілені в матерію.

Культурною роботою є організація матерії відповідно людським потребам. Лише ті ведуть культурну роботу, що виробляють формули для організації матерії.

Візьмемо простіше в українському житті.

Ціла Україна сільська, соломяна, неграмотна, а невеличка частина полупанків пишливо називає себе культурними діячами, танцюючи гопака або виспівуючи пісні, підмочені трохи горілкою. Це хіба культурна робота? Очевидно, ні. Культурна робота для нас значить: неграмотних вчити грамоті, неосвічених робити освіченими, писати і друкувати підручники, виробляти пляни і проекти, по яких будувати залізниці, шляхи, будинки, пароплави, машини і т. д.

На Україні все те, що бачите в містах, збудоване не українцями. Правда, при тім будуванні українці землю копали, цеглу носили, але не вони будівлю компонували, не вони машини робили! Всю промислову роботу організували і організовують не українці; школи, університети, лабораторії, друкарні, електрика, телефони, папір, залізні плуги, сірники і т. д. і т. д. — все це роблять у нас неукраїнці. Всі наші потреби в оброблених предметах задоволяємо не ми самі, а оті організатори-чужинці. Не ми, а вони, організують переробку матерії на предмети, потрібні людям і нам. І не ми, а вони культурно працюють, організуючи задоволення потреб людських в обробленій, пристосованій до людського вжитку матерії. Український селянин того нічого не робить і тому нічого з того не розумів. Через його голову не проходять формули ані математики, ані геометрії, механіки, фізики, хемії, а тому селянин наш живе п о - з а культурою. Ціла нація так живе!

Коли жменька наших інтелігентів-писменників веде пропаганду свідомості, то це не значить, що свідомість у нас росте.

Щоб придбати знання — йди в школу, а потім будуй все те, що чужинці нам будують.

Зробиш школу, навчиш десять людей — це культурна робота, а як себе трохи порозважавш на вечірці, не в то жадна культурна праця.

Коли ми опануємо міста, коли організуємо промисел, обмін продуктами, створимо фінансову систему, набудуємо фабрик, заводів з машинами, електрикою, аерoplани пустимо, пароплави поженемо океанами — тоді лише ми заживемо культурним життям.

Тепер-же для нас чужинці навіть цвяхи, сірники, папір, оливці роблять! І тому сьогодні чужинці на Україні навіть неминуче потрібні, бо коли-б вони раптом зникли, то ми опини-

лисъ-би, як раки на мілкому: ми-б не знали, як собі сірників, цвяхів, оливців, паперу і всячини зробити. Ще сяк-так ми можемо в хаті грубого полотна наткати та самогону зварити, але все інше нам не по голові. Хто з українців, напр., кіно влаштував, хто літака зробив, хто пароплава збудував, хто залізницю проклав, хто яку машину зробив? Це все роблять культи урні нації, а не ми.

Через це ми так легко й денаціоналізуємося. Бо в українському житті нема чим культурно дихати. Некультурна нація завжди підпадає під вплив культурнішої. Вам же відомі факти в Америці, що наші люди наїхавши сюди, скрізь помацки сліпо блукали за поляками, багато зполонізувалось українців уже бувши в Америці. Ваші діти тут стають американцями, власне — англійцями, але вкажіть мені хоч одну англійську дитину, що стала українцем?

Такого факту нема! Коли ми повідкривали вищі українські школи в Чехословаччині, то наші професори і студенти користалися російськими підручниками та ще й тепер багато користуються, бо українських нема. Отже, ви в Америці, а ми в Чехословаччині ніби можемо жити вільно, а бачите, як ми прикуті невидимими ланцюгами до москалів, поляків, американців і ін. Ми нація без культури! Ваші діти живуть не українською культурою (бо її нема), а англійсько-американською. Оточіть своїх дітей культурою українською, як американські діти англійською, тоді ваші діти не будуть „американізуватися“ чи ще гірше — полонізуватися.

Щоб культурно визволитися — треба будувати духову культуру і господарство, треба засвоювати вищу техніку. Без цього нема нам рятунку, нема визволення! Наша нація — селяне і робітники. Раніш я давав характеристику селянина і робітника, як суспільно-психологічних типів. Сумна це характеристика: темні, несвідомі люди. Як же можуть ці темні і несвідомі люди стати культурними, коли вони навіть не розуміють того, що вони несвідомі і некультурні? Це трагічно, але маємо одну надію, що в такі селяне і робітники, які в тяжкому житті вже усвідомили собі, яке лихо нас спіткало.

Ви, емігранти-робітники на чужині багато чому навчилися, багато чого нового побачили. Ви розумієте трагедію культурної темноти, в якій живе майже весь народ наш. Як хворий сам себе не може вилікувати, а мусить йти до лікаря, так темний і несвідомий не може сам себе усвідомити, живучи в темних галицько-підкарпатсько-наддніпрянських закапелках. Стражде, стогне, в неволі вмирає, а шляху не баче, бо над ним стоїть насильник з ботогом, та український піп з хрестом і разом заганяють на той світ.

Тут треба лицарів просвіти, треба революціонерів, треба

подвижників, щоб засукали рукави і взялись за справжню культурну працю, щоб кинулись лавами проти жахливої тюрми і гризли, руйнували її.

Не треба нічого: жадних пікніків, жадних церков; жадних національних святощів!

Треба школ, школ і школ!

Треба підручників, підручників і підручників!

Треба учителів, учителів і учителів!

Треба покидати село і йти в промисел, в техніку, в торгівлю! Треба організуватись, організуватись і організуватись: в кооператив, в школу, в партію! Треба все нищити, що стоїть перешкодою на цьому шляху! Треба бути залізними, немилосердними, невмолимими до всього, що перешкоджає нам творити культуру, цеб-то науково організувати камінь, дерево і метал. Головне — треба знищити церкви!

Товариши! На питання про шляхи визволення, про способи, про методи боротьби ми прийшли до одного: творити культуру і організувати соціальну революцію.

Іншого шляху нема!

Хай обізвутесь ті, що знають інші шляхи?

Я заздалегідь певний, що не обізвутесь такі, бо при чесному науковому розгляді становища нашого народу нема іншого шляху до визволення, як культурна організація і соціальна революція. І свідому неправду або сліпу глупоту проповідують вам ті, що мелять безконечні казки про релігію, церкви, попів, право власності, буржуазний рай, про непорушність капіталізму і т. п.

Не вірьте їм! Ми з вами розглянули факти, яких ніхто не в силі оспорити. А з фактів ми логічно робимо один чесний висновок: хай живе українська соціальна революція! Ось шлях українського робітництва і селянства.

IV.

Приходимо нарешті до відповіді на четверте і останнє питання: во їмя чого визволяться?

Це питання найважніше вже тому, що воно вимагає вказати остаточну мету, власне — суспільний ідеал.

Людські страждання в суспільстві величезні спокон віку. Нерейшло багато революцій, випробувано багато режимів, але людськість не позбулася страждань.

Ми хочемо визволитись, ми ясно бачимо від кого і від чого треба визволятись, навіть шлях нашої боротьби ясний — соціальна революція. Скинемо владу поміщиків і буржуазії і влаштуємо якісь нові відносини.

Наша мета — зробити суспільство вільним від суперечно-

стей капіталізму: коли люди громадою працюють біля знарядь продукції, то вони мусять громадою одержувати весь продукт праці. Що вони з того продукту дадуть на громадські справи, то є їх річ.

Не повинно бути того, що тепер один власник або група власників, що не працюють, а більшу частину продукту не ними виробленого собі забирають.

Як в сільському трудовому господарстві, так і в промислі треба досягти того, щоб господар і робітник був в одній особі, щоб робітники були господарями в колективі. Усунення цієї суперечності означатиме, що кляса промисловців буде знищена: організаторами промислу, господарями й робітниками будуть ті самі люди, що підприємство ведуть, організовані, яко демократія.

Трудова демократія в промислі — це раз. Організація обміну продуктами („торгівля“) мусить бути через кооперацію споживачів. Само робітництво в своїй початковій формі буде ні чим іншим, як продукційною кооперацією.

Організація культурної справи (школи, видавництва, газети, часописи, дослідні установи, мистецькі підприємства і ін.) так само мусить бути організована кооперативно.

Ведення господарства й культурної праці мало б бути організоване на основах демократії сільськими й міськими громадами і їх союзами та централізацією. Політична ж організація суспільства („держава“) мала б на своєму обовязку лише охорону зовнішнього та внутрішнього спокою.

Ми не стоїмо за тією думкою, що тримаються большевики, які всі господарські й культурні функції суспільства скучили в руках „держави“. Большевицька держава стала власником-капіталістом, котрий примушує всіма засобами насильства все суспільство працювати на себе. Державний капіталізм є гіршою формою капіталізму взагалі.

Соціалізація землеволодіння забезпечить бажаючим працю біля землі, зілле промисловість з сільським господарством і знищить ріжницю між селом і містом, обєднавши сільське господарство з промисловістю. Цим самим зникнуть і культурні ріжниці між селом і містом.

Такий устрій трудової демократії ми називаємо соціалізмом або, як казав Драгоманів, громадівством.

Нашим суспільним ідеалом є соціалізм.

Я не викладаю деталів будучого суспільного устрою (конституції його) — лише вказую напрям суспільної реформи, яка має за мету знищення клясового устрою.

Хліборобські й промислові громади — такі основні елементи будучого суспільства. Обмін між ними регулюватиметься вищою радою народного господарства, а культурна діяльність вестиметься радою соціалістичної культури в осередку тих же громад.

Таке суспільство збудоване на трудовому принципі — воно матиме в собі можливості безмежного розвитку в напрямі алиття всього національного суспільства в одно господарство.

Таким чином ми виключаємо поміщиків і буржуазію з системи суспільного життя.

Це правило треба всім твердо засвоїти. Коли ми кажемо, що українська нація в неповним суспільством, що в нім бракує промислової і торговельної частини та ледви започатковується наукова й адміністративна частини, то з цього ми робимо такий висновок: треба в українській нації розвинути промислову й торговельну групу та збільшити групу наукову, поширивши її склад головно техніками господарства й керовниками та техніками суспільного будівництва, розвинути ще політичні сили. Це значить, що з усієї наявної маси українського народу, цеб-то з числа селян і робітників треба відокремити загадані групи, створити нові суспільні органи для виконування нових суспільних функцій.

Органи не створюються, коли нема функцій. Коли нема у нас промислу, нема торгівлі, то нема промисловців, нема й торговців. Значить, треба приступити до виготовлення шкільно-просвітнім шляхом знатців техніки, промислу, торгівлі і суспільного життя. Такі знатці самі мусять потім знайти собі працю — так перейдемо в ділянку техніки, економіки, торгівлі, фінансів і громадського будівництва, основаного на певному пляні, випливаючому з характеру суспільної структури України.

Дурний чоловік може тут гукнути: нам треба виробляти свою буржуазію!

А я кажу твердо і ясно: якраз цього не треба робити. Коли будете виробляти українську буржуазію, цеб-то приватних власників капіталу, то мусите розуміти, що українська буржуазія могла б витворитись тільки з визиску української праці. Всякий визискувач обертається в гнобителя. Колу б створилася українська буржуазія, то вона перейняла би від російської, польської, жидівської і ін. її функції — визиску і гноблення.

Ми хочемо, щоб український промисел, українську торгівлю, українську техніку, науку, адміністрацію створили українські селяні і робітники, а для цього вони повинні робити дві річі: учитися і кооперативно організуватися.

Наука й кооперативна організація — це ті два засоби, якими може орудувати наше селянство й робітництво. Інших засобів поневолені трудові маси не мають. Організуватися і вчитися — це є передумова визволення, а зasadничою умовою його є перебудова сучасного суспільства на соціалістичне й розгорнення української нації до повного суспільства. Українська буржу-

азія останнього не може зробити вже тому, що її нема, як суспільної групи. Буржуазна ж інтелігенція є буржуазією психологочно (своїм настроєм), а не соціально (своєю суспільною функцією).

Хіба українські робітники, які вже розуміють суспільну структуру України і шлях її визволення, можуть поставити собі таке завдання: творити українську буржуазію? Хіба українські трудові маси можуть передати отій буржуазно-інтелігентській голоті всю визвольну справу України? Ніколи в світі. Коли рахувати з 1848 року діяльність української інтелігенції в Галичині (ось майже 80 років!), то хіба вона утворила хоч малу зміну соціальної структури? Ні, вона цієї справи й досі навіть не розуміє, не уявляє в чім лихо українського народу, а тому 80 літ повторює одні й ті самі ідіотизми про „поляків“, „надужиття“, „протести“, „заклики“, але справа не рушає з місця. Не рушає тому, що в основі основ увесь „світогляд“ галицької інтелігенції є хибний, нікчемний, шкідливий для визволення. Визволяті не можуть ті, хто не розуміє, що таке визволення.

Українське робітництво й селянство мусить твердо засвоїти одно, що українська визвольна справа є історичною задачею їх самих, робітників і селян.

Вони мусять вчитися громадським справам і організовано, гуртом переводити свої пляни в життя—тоді визволення прийде, а коли визвольна справа буде й далі в руках попів і буржуазної інтелігенції, то пройде ще 80 літ, а віз стоятиме там, де й тепер стоїть. Інтелігенція буде булькотіти, кудкудакати, виносить папірові протести і... служити своїм хлібодавцям.

Історична місія (завдання) визволення лежить лише на робітниках і селянах — так показує соціальна структура України.

Не інтелігенції бо треба визволятись, а нам, селянам і робітникам.

Селяне ж і робітники не можуть будувати капіталізму. Вони боротись можуть тільки проти капіталізму за новий суспільний устрій — за трудову демократію, за соціалізм.

* * *

Така є наша визвольна програма! Вона вироблена науково, цеб-то основана на фактах страшної дійсності, що виявляється в представлений нами соціальній структурі України. Наша програма дала ясну відповідь на зasadничі четверо питань: кого треба визволяти, від чого і від кого, якими способами і во ім'я чого.

Можна логічно відкинути наші засади? Ні, не можна, бо вони правдиві. Правда буває лише одна: коли перед очима чорне, то всі інші заяви є брехливі. Чорне не може бути ані білим,

ані синім, ані жовтим, ані червоним, ані зеленим. Чорне є чорне. Так і суспільна правда може бути лише одна; для селян і робітників українських є лише одна визвольна правда — соціальна революція. Всі, що інакше кажуть — брешуть! Свідомо чи несвідомо брешуть — робітники та селянє мусять всі брехні з огидою відкинути.

Не може „гарно говорити“ той, хто проти селянсько-робітничої програми, тому всі робітнити і селянє, пізнавши страшну правду свого поневолення, мусять твердо гукнути, що їх програмою є програма революційного соціалізму, програма визволення трудових мас, програма збудування селянсько-робітничої трудової самостійної і соборної Української Республіки. Це є програма Української Партії Соціалістів-Революціонерів!

НАША ПОЛІТИКА.

Тепер дозвольте мені спинитися на тім, якою повинна бути наша політика. Програма розкриває перед нами щирець української справи. Ми бачимо ціле нутро суспільства на Україні, ми переконалися, що єдиним шляхом нашого визволення може бути тільки культурно-господарське будівництво і соціальна революція, цеб-то революція поневолених клясів і націй проти пануючих клясів і націй.

Але сьогодня ми цієї революції не зробимо. Чому? Тому, що наші сили не зорганізовані.

„Сама собою“ революція не прийде — її треба зорганізувати. Оце і є головна справа: як революцію зорганізувати, які гасла подати, якої тактики триматись?

I.

Наші політичні засади випливають логічно з нашого світогляду або з нашої суспільної ідеології, про яку ми що-йно говорили.

Перша наша політична засада є соборність.

Як її треба розуміти? Передовсім це соборність державно-політична: революція має відбутись і визволити цілий український народ, як він одноцілою масою живе на своїй території. Ми це інакше висловлюємо словами „в етнографічних межах“.

Уесь український народ мусить зібратися (звідціль слова „соборність“) в одній державі. В Українську Республіку мають бути включені всі займанщини: російська (Вел. Україна і Кубань), польська, румунська, чешська.

Сполучення всіх українських земель в одній республіці не вимагає обовязково повного централізму: ми țумаемо, що прин-

ціпом нашої державної організації мусить бути вираз Драгоманова, що Україна мусила-б уявляти національний союз вільних спілок або „товариство товариств“. Це значить — в нутрішній федерації. Підкарпаття, Галичина, Волинь, Буковина, Правобережна Україна з Бесарабією, Лівобережна Україна, Степова Україна, Кубанщина і Крим — ось основні одиниці української федерації. Як на теперішній час — це велика держава — майже 800 тисяч кв. кілометрів і 50 міліонів населення. Можливо, що в українську федерацію забажали-б вступити де-які сусідні національні або територіальні одиниці, коли-б в Україні була повна свобода національного розвитку ріжних націй і територіальних одиниць. Ми мусимо триматися засади, що головна сума праці, прав і обов'язків мусила-б належати сельським і міським громадам, їх союзам і краєвим централям. При цім, федеральний (центральний) уряд вів-би лише міжнародну політику, охорону меж України і її конституції, та регулював-би непорозуміння і де-які відносини між автономними частинами.

Однаке, так розуміти соборність було-б за вузько.

Соборність ще мусила-б бути у великому співробітництві всіх частин України на полі господарства і духової культури з метою витворення спільніх переживань усього укр. народу. „Русин“, гуцул, наддніпрянець і кубанець повинні мати оті спільні переживання, щоб витворювався тісніший психічний зв'язок між усіма групами українського народу. Спільні переживання виникають лише на ґрунті спільної праці, співпраці. Для цього вже тепер ми повинні вести до того, щоб українці з усіх земель співпрацювали в кожній організації, установі то-що. Не повинно бути „краєвої ізоляції“. Особливо це стосується до партій. Українська соціалістична партія мусить бути і соборницькою у політиці і соборною у своїй організації. Культурні установи й організації так само мусять бути не лише соборницькими в програмах, але й соборними в своєму складі. Немає вже чого казати про господарську політику — соборність тут буде передумовою успішного соборництва в політиці.

Тепер ми бачимо, що цей процес потроху розвивається, хоч ще навіть не весь народ себе однаково називає. В Америку українські люди приїздять зі старими забобонами краю: підкарпатські „русини“ організовані окремо, галичане окремо, наддніпрянці і кубанці перебувають більш між руськими. Характерно, що „переходові“ елементи так само прилипають до своїх краєвих гнобителів: де-які галичане вештаються біля поляків, наддніпрянці біля росіян. Це показує, що територіальне походження у нас дужче вяже людей, ніж національна приналежність. Тому й три держави будував український народ під час рево-

люції (Кубань, УНР і ЗУНР). Ці факти вказують, що соборність у нас є лише бажанням, але ще не твердим фактом.

Соціалісти повинні перемогти в собі „територіальні“ симпатії і творити свої партії у всеукраїнському масштабі.

Самостійність — друге наше гасло. Політично-державна самостійність мусить прийти — інакше визволення не буде якраз селянам і робітникам. Однакож, політично-державна самостійність — це ще не вся самостійність. Коли я вказував на культурну залежність від пануючих націй та ще більшу залежність господарську, то для нас ясно, що мусимо роботою над створенням культури і господарства вже тепер підготовляти державну самостійність. Навіть більше: шляхом до політичної самостійності є у самостійнення культурне і господарське. Ми програли свою першу самостійність тому, що на Україні місто чуже, тому, що ми культурно і господарськи цілком не самостійні. Боротьба за самостійність сьогодня мусить бути перенесена на господарське поле. Чиста політична боротьба з „протестами“ і „резолюціями“ нічогісінько не варта без господарсько-кооперативного будівництва.

Революційність — наша третя засада. Мусимо вести боротьбу революційним методом. Що це значить? Це значить, що ми повинні що-дня виходити з рамок законності, яку творять для нас гнобителі. Гнобителі видають на наших землях для нашого народу цілу купу законів і правил поведінки, утворюють систему свого права. Російське, польське, румунське, чеське право має метою скріпити систему панування чужих націй і класів над нашим народом. Гнобителі силкуються перекрикати нас і всіх вмовляти, що їхнє панування є їхнє „право“. Ми це право вважаємо за насильницьке безправство і повинні його змінювати всіма способами боротьби, цеб-то порушуванням панського „права“, руйнуванням його, саботуванням, нарешті насильною зміною заводити наше право. Це і є революційність. Вона вимагає від кожного повної свідомості, що єдиним доцільним шляхом є шлях соціальної революції. Кожний наш крок, вчинок мусить бути оцінюваний з погляду користі або некористі його для наближення соціальної революції.

Від революційності треба одріжняти тероризм. Терорізм, це є така тактика, що змагає до фізичного знищення ворога без огляду на реальні інтереси трудових мас і з обрахунком лише на індивідуальні сили самих терористів. Ми перевонані, що боротьбу мусить вести не окремі особи, а маси. Коли маси ведуть боротьбу, тоді крайні виступи можуть бути корисні для їх, зрозумілі і навіть иноді бажанні. В противному ж разі терористичні виступи є особистими актами людей. Терор иноді буває неминучий, але тероризм, як напрям полі-

тики, не може бути принятий, яко суперечний засаді революційності масової боротьби.

Большевицький терорізм, оснований на вбивствах, змовах, провокаціях, є для соціальної революції дуже шкідливий, бо викликає в найширших масах людей велику моральну огиду, як свою жорстокістю й дикістю, так і свою метою: терорізм большевиків виключно практикується для затримання за собою влади, а доказом цьому є те, що большевики виступають терористично не лише проти буржуазії, а якраз найбільше проти соціалістів і навіть комуністів та анархістів, що їх критикують.

Максімалізм — наше четверте гасло. Слово „максімум“ значить „найбільше“. Ми вимагаємо повного визволення: **політично** ми хочемо повної державної самостійності України; ми ставимо питання не про порозуміння й співпрацю з гнобителями, а про повне їх усунення; ми не домагаємося, щоб вороги покращали у своєму відношенні до нас, а хочемо, щоб вони забралися геть; ми не хочемо ділитися з ними владою, а хочемо всю повноту влади перебрати від них.

Це і є наш максімалізм політичний. Він — з другого боку вимагає, щоб влада належала всім трудовим людям: селяні і робітники мусять бути носіями влади на Україні, тому ми в засаді відкидаємо всякі гетьмансько-монархичні претензії „однієї особи“, відкидаємо всяке воєнне чи большевицьке диктаторство.

В культурній програмі ми стоїмо за максімальні вимоги, за повноту української культури. Ми хочемо, щоб кожний українець з дитинства вже жив в оточенні своєї культури, як діти націй великих і пануючих. Тому вимагаємо, повної політичної самостійності, щоб припинити визиск нас чужими державами і головно, щоб український народ не мав ніяких обмежень у своїй культурний роботі. Як з пів-свободою, так і з пів-культурою миритись не можемо: селянин і робітник мусить мати повну свободу і повну культуру.

Наш максімалізм господарський виявляється в тім, що ми хочемо цілковито знищити всякий визиск праці, а цього можна досягнути лишею шляхом соціальної революції і перебудовою суспільства капіталістичного на соціалістичне. Ми неспиняємося на пів-дороги, як українська буржуазна інтелігенція, котра на-тякає скрізь, що мовляв, спочатку треба „хату збудувати, а потім з неї сміття вимітати“, цеб-то спочатку зробити Україну буржуазну, а потім домагатись поліпшення становища селян і робітників. Придуркувата белькотня наших чорносотенців по-збавлена всякого змісту: без повалення буржуазії не можливе само збудування хати!

Інтернаціоналізм — пяте наше гасло. Інтернаціональний — значить міжнародній. Інтернаціоналізм є такий напрям політики, котрий вимагає підтримувати солідарність і спів-

працю трудових мас всіх народів, а разом і поборювання поміщиків і буржуазії всіх народів. Це — раз. А друге те, що інтернаціоналізм домагається усамостійнення і урівноправлення всіх народів світу без огляду на їх величину і культурний рівень. Мир і згода між народами — така мета інтернаціоналізму.

Буржуазія всіх країв і народів, пануючих чи поневолених, вважає за націю лише себе. Своє панування, свою політику називає „націоналізмом“, ніби то корисним для всіх, особливо для селян і робітників, яких вона насилює й визискує. Буржуазія за свої „національні“ інтереси, цеб-то за визиск робочих мас, продає все. Ми буржуазний націоналізм відкидаємо рішуче і протиставляємо йому свій інтернаціоналізм, цеб-то урівноправлення, усамостійнення, примирення і співпрацю всіх великих і малих, культурних і некультурних народів.

„Націоналізм“ російської і польської буржуазії каже їй визискувати і ненавидіти українських селян і робітників, а українська буржуазна інтелігенція ненавидить його і хоче визискувати робітників і селян українських, російських і польських. Всяка буржуазія є ворог трудового народу. Тому ми в її „любов до народу“ не віrimo, а націоналізм визискувачів поборюємо. Соціалісти кожної нації повинні в першу чергу боротись проти своєї „рідної“ буржуазії, бо лише цим вони зможуть довести ширість і любов до робітників і селян.

Буржуазія проповідує „ізоляцію“ своєї держави, щоб лекше було панувати над своїм народом і визискувати його, а ми кажемо: історичний розвиток веде всі народи до найтіснішої співпраці. Погляньте, що навколо нас робиться! Іде політичне зближення народів, організуються що-дня якісь міжнародні обєднання („інтернаціонали“) — соціалістично-робітничі, селянські, інтелігентські, професійні, релігійні, початово-телеграфні, червонохрестні, спортивні, туристичні, наукові, мистецькі й ін.! Що-дня відбувається велике господарське співробітництво: обмін товарами йде в світовому масштабі, тисячі й міліони торгівців, фінансистів, агентів і ін. людей їдуть з держави в державу й ведуть свої комерційні чи інші економічні справи. А який величезний обмін культурними цінностями, яка співпраця на полі науки, мистецтва, розваги! Що-дня перекладаються тисячі книжок ріжних авторів з ріжких мов, циркулюють ці книжки по цілому світі, насичують кожну спраглу душу чаром знання чи насолодою краси.

Отже, ми маємо перед собою явище інтернаціональної співпраці політичної, господарської, культурної. Можемо ми від цього відмовитися? Ніколи в світі, бо інакше пропадемо!

Коли ми, українці, уявимо собі потребу створення національної культури, й заходимось творити її, то це на практиці означає, що ми у інших народів безплатно візьмемо всі науки, всі

винаходи, техніку, звичаї, форму будівель, навіть форму їхньої одяжі і все те пересадимо на український ґрунт. Коли на Україні сяє електрика і гудуть залізниці, плавають пароплави, стоїть дротовий і бездротовий телеграф, телефон, рухається велике життя в кіно-театрі й богато іншого — то, скажіть широ, це все самі українці вигадали й зробили? Ні. Це все робив хтось інший. Працювали десь тяжко чужі незнані нам люди, відкривали якесь „наукове чудо“, а всі інші народи потім перехоплювали й поліпшували своє життя. За українським народом культурна історія не числить ні одного винаходу, одкриття (такий невільник і не може нічого творити!); ми не дивімось на причини, а зазначаймо лише цей об'єктивний факт: щоб збудувати нам свою культуру, нам треба перебрати її у інших. Бачите, який парадокс: щоб створити українську культуру, треба взяти її у чужих народів. Взяти зміст, це то головне, і вилити його в українську форму — перевести на мову нашу.

Само наше культурне відродження можна мислити, як бачите, лише як процес міжнародної культурної позики... без віддачі. І коли якийсь тупий український „націоналіст“ базікає, що він „ненавидить“ якусь культуру (розумієте, культуру!), то це є найбільший ворог відродження української нації, бо ненавидіти культуру значить відмовлятись від неї, стояти за некультурність. А некультурність — це смерть для України. З культурного боку ми можемо бути лише інтернаціоналістами, бо від цього залежить урятування нашого народу. Ми це мусимо робити во імя любови до нашого народу та його визволення.

Але наш інтернаціоналізм мусить бути не лише політичний, господарський і культурний, але й моральний. Бажаючи свободи собі, не хочемо поневолювати нікого. Борючись за визволення українських селян і робітників, ми бажаємо визволення селянам і робітникам усіх націй. Співпрацюючи з іншими народами на полі політики, господарства і культури, мусимо бути перейняті почуттям доброзичливості й пошани до них. Одержанючи від них цінності, мусимо віддячуватися своїми цінностями. Переймаючи від людськості неоцінні культурні скарби, мусимо бути вдячні й відплачувати любовію. Коли культура йде під убогу стріху українську, українець мусить слізьми радости зустрічати її.

Ненавидіти мусимо тільки тих, хто визискує і гнобить людей, хто їх поневолює. Коли мене гнобить і нищить українець — я його ненавижу й мушу боротися з ним, а коли мені добро робить росіянин, поляк чи жид, я буду любити й шанувати його. Тому я ненавижу українську буржуазію і люблю російського робітника.

Це все треба зрозуміти і відчути, щоб стати інтернаціоналістом на ділі. Буржуазія всіх народів носиться зі своїм „наці-

оналізмом", щоб лише змонополізувати собі визиск „своїх селян і робітників". До чужих вона проповідує зоологічну, звірячу ненависть, але коли женеться за привілеями, то перша зрікається своєї національності: так було з галицькою українською шляхтою і з наддніпрянською козацькою старшиною — вони зрадили в історії свій народ, зріклись національності. Ці факти завжди майте перед очима, щоб знати ціну „націоналізмові" буржуазії.

Справжніми націоналістами у нас є лише ті, що стоять за визволення селянсько-робітничої більшості нації, цеб-то соціялісти.

Ми націоналісти тому, що хочемо визволення всієї нації, але ми інтернаціоналісти тому, що всім народам бажаємо того, чого бажаємо й собі.

З цілою людськістю нас звязує солідарність співпраці, любов до всіх поневолених і спільна боротьба за визволення праці від визиску, людської особи від гніту. Нас звязує ця любов, але oprіч того звязує спільний вселюдський ідеал визволення і перебудови цілого невільницького світу на новий світ: світ свободи, співпраці, культурної творчости, вселюдської любови й щастя. Це й є наш моральний інтернаціоналізм, що всю нашу боротьбу оправдує й освячує, як служення усій людськості.

II.

Нарешті, що-до суспільного способу нашої праці, то ми думаємо, що мусимо триматися таких зasad:

1) Відкинути цілковито ідею „єдиного національного фронту", цеб-то співробітництво з буржуазією чи з її сурогатом у нас — буржуазною інтелігенцією. Коли рахувати започаткування українського соціалістичного руху з 1875 р., то ось вже більше 50 літ минуло, а які ж наслідки маємо? Побачите з порівнання: в той приблизно час започаткувався соціалістичний рух російський, розвинувся в формі великих соціалістичних партій, професійних спілок, утворив величезну суспільницьку літературу й пресу, дав багато видатних діячів — борців, політиків, письменників, ідеологів і ін. Те ж бачимо у всіх інших націй. У поляків і чехів так само годі почався соц. рух і дав наслідки: зорганізував великі маси політично, професійно, культурно, кооперативно, спортивно. Особливо повчаючий для нас чеський соціалістичний рух. Організувались (під Росією) фінляндці, естонці, латиші, литвини, поляки, грузини, вірмени — лише примітивні хліборобські нації не зробили майже нічого. Наш соціалістичний рух фактично обмежувався маленькими інтелігентськими групками, які не приступали до організації трудових мас — тому не створено у нас до 1917 р. ні партій, ні проф. спілок робітничих

і тому соціялістичний рух наш став бути реальним лише в р. 1917. У Галичині Драгоманів навіть партію радикальну створив, але й вона не розвинулась, розкололась, одні пішли направо, на „національні“ позиції і опинилися в таборі реакції, другі пішли в соціал-демократи, під захист чисто-пролетарської ідеології, але знов таки партії не створили, реальних робочих мас не зорганізували. Фатальним було оте фактічне співробітництво з буржуазно-шовіністичною інтелігенцією на „національному“ ґрунті. Тому в Галичині 1918 — 19 р. було „ідеологічно“ три партії (радикали, соціал-демократи і націонал-демократи), але фактічно це був один тип інтелігентів-політиканів з душою „націонал-демократів“. Селяне й робітники залишились неорганізовані. На історичній сцені були „загально-національні“ організації, котрі робили діло націонал-демократів і переварювали в собі всіх радикалів і соціал-демократів на „загальний тип“ галицького мійського інтелігента-індивідуаліста. А селяне зорганізовані культурно, кооперативно, професійно, політично? Ні. А робітники? Так само ні, навіть гірше: професійно вони влучені в польські проф. спілки. Коли прийшла революція й „українська влада“, то вона в містах не мала ґрунту (а життям керують міста!), а в селах... ґрунт був тому, що були селяне, але не було сили бо селяне не були організовані.

Через те український інтелігентський рух був роздавлений росіянами й поляками, а ми всі сидимо так безсилі тепер, як були безсилі двадцять років назад...

Соціялісти повинні вже в лоні буржуазного суспільства створити свої окремі організації культурні, кооперативні, професійні й політичні.

Головно: в цих організаціях мусять бути реальні селяне й робітники, ці організації повинні стати великі числом, щоб справді давали напрям діяльності й життя селянсько-робітничих мас і, нарешті — ці організації мусуть бути окремі від „загально-національних“.

Треба соціялістам по всій лінії розірвати з буржуазно-інтелігентським фронтом. Досвід показав нам навіть на праці в Чехословаччині, що коли ми, соціялісти-революціонери, творили школи й установи, то буржуазна інтелігенція („безпартійна“) лізла покірно в ці установи, але після певного закріплення під проводом політичних буржуазних гуртків пішла в бій з соціялістами, щоб захопити „все в свої руки“, знищити соціялістів: твердих — усуненням їх від ними ж створених установ, а мягко-котілих — шляхом асиміляції психологічно-політичної. Так ламаються ряди соціялістів і так кріпне буржуазна реакція!

50 років досвіду українського соціялістичного руху показує, до чого довела ота несамостійність його. І тепер треба починати соціялістам майже все з початку: і політичну органі-

зацію сил, і культурно-просвітну роботу і економічно-кооперативні підстави визволення. Соціялісти інших націй вели свою працю самостійно від своєї буржуазії і через те все таки чогось доробились.

2) У наших соціялістів у минулому, та є й тепер, переважала, власне панувала, одна думка про боротьбу або за „національні святощі“ або „за владу“. В усякому разі вони жили лише політичними інтересами й настроями і при тім більше уявляли боротьбу, ніж боролись. Коли з'явилися окремі особи, що йшли в маси, що бралися до їх організації, то такі особи були рідким винятком на загальному тлі каварняних балакунів, скоро занепадали в праці й відходили або гинули. „Маса“ ж соціялістів була інертна, розполітикована фразами і здеморалізована особистими сварками. Не маючи опори в трудових масах, ці соціялісти підпірали одвірки в буржуазних організаціях або йшли на „співробітництво“ з чужими урядами за кордоном (так морально й політично загинула недавня соціялістична еміграція з Вел. України, що пішла за кордон р. 1907, а під час війни стала на послуги німців і нарешті обернулась у чорну реакцію). Соціялісти-інтелігенти без контролю трудових мас вироджуються в політиканів-пройдисвітів, доробкевичів і спекулянтів на соціалізмі.

„Політиканство“ — це вічні розмови про „владу“, ота вічна словесна й безплодна „критика“ чужих насильств, без надії будь-коли покласти край цим насильствам і чужій владі. Ця політика, що йде без усякого звязку з масами, не оперта на їх, не підкріплена реальною будівничою працею на полі культурному, господарсько-кооперативному й професійному, фатально мусить обернутись і обертається в політиканство й тягне за собою духовно-моральну смерть. Коли нема будівничої праці на полі господарства й культури, тоді ніколи не зросте політично-партийна сила, а коли не буде сильної партії — не буде визволення. Це залізний закон суспільного життя і хто не йде за приказом цього закону, той неминуче політично вмре. Я переконаний, що коли наші соціялісти не підуть в організацію кооперативів, народних домів, шкіл, майстерень, товарицьких підприємств, — то ніколи укр. соціялістичний рух не стане дужим, а через те ніколи Україна не визволиться. Моя думка ясна: доки не будуть економічно, культурно й професійно зорганізовані наші робітники й селяне, доки майже ціла нація повільно занепадатиме, не ворушитиметься, то через те не прийде й визволення, бо український інтелігентський „рух“ в селах і містах є така велика мізерія, яка в історії жадної ролі не грала й не гратиме. Історію України могли й можуть творити тільки великі маси селян і робітників. Тому я й кажу одверто: нам треба не по-

літиканства, а суспільного будівництва. Конкретно суспільне будівництво виявляється лише в професійній, економічно-кооперативній (промисловій і торговельній), шкільно-навчальній і видавничій праці. На першому місці я ставлю професійну організацію, потім культурну разом з кооперативною, а потім політично-партийну.

Все вищесказане в цьому розділі є зasadами нашої політики.

Лише при допомозі цих засад ми можемо правильно означати напрям нашої роботи, тактику нашої політичної поведінки. Лише при помочі цих засад ми можемо давати правильну оцінку того, що навколо нас робиться: оцінювати події, інші партії, діяльність ріжких осіб і т. п.

Спробуємо зараз зробити оцінку де-яких моментів українського життя.

III.

Передовсім зробемо оцінку української культурної праці, бо справді, українці найбільше в цій ділянці працюють.

Зразу ми установимо погляд на те, що таке культура? Поняття „культури“ я вже раніш вияснив. Ми рішуче одріжняємо культуру від розваги: все, що збільшує наші фактичні, історичні і технічні знання, все, що розвиває наш розум — є культура, а що дає нам насолоду, уприємлює час, ворушить лише наші почуття — є розвага. Музика, співи, танці, театральні вистави, концерти, свята, ювілеї, вшанування і т. п. не є жадною культурою само по собі, лише розвагою. Але її розвага може бути до певної міри покажчиком нашоїкультурності: наші театри і вистави убогі і бідні, коли порівняти їх з виставами і театралами більш культурних націй; наша музика і пісня, хоч і солодка, але примітивна; покажчиком цього є у нас бандура і сопілка, а у культурних націй — симфонічний оркестр, піано і ін.; наше малярство нічим не визналось, а по ваших хатах я бачив лубки на тему „дівчина біля колодія з козаком“ або „як наші танцюють“; скульптури у нас також нема, а у людей? Загляньте в чужі музеї... У нас наявіть музеїв з артистичними творами нема, бо самих творів ще дуже мало. Наші вечірки, приняття, сходини без особливого смаку, не знаємо, що на їх робити, тому „заспіваємо“ або послухаємо українське селянське весілля в грамофоні. Чим багаті, тим і раді, але багацтво наше дуже маленьке.

Отже, я кажу, що розвага не є культура, бо вона нових думок не дає: протанцювавши гопака або послухавши музики хіба ви одержуєте нову думку, знання? Ні, ви лише одержу-

єте почуття приємності, якесь переживання, котре вашого розвуму не збогачує.

Така роль мистецтва в житті: давати переживання, а не знання. Значить, все, що українці роблять в царині мистецтва не є по суті культурна праця. Навпаки, мистецтво само залежить від культури: що люде культурніші, то і їх мистецтво стає краще, багатше на фарби, звуки, форми і дає більшу насолоду. Примітивні, некультурні люде мають убоге мистецтво: подивіться на індіян, мандрівних циган, бідних селян! Хіба їхнє мистецтво таке, яке ви бачите у багатої буржуазії?

І триб життя, одежда, оздоба помешкань, почуття краси або естетика у культурних, освічених людей кращі й ліпші, ніж у некультурних чи примітивних. Культурою є збільшення знань і виявлення цих знань в переробці всякої матерії (каменю, дерева, металу і ин.). У першу чергу до культури відноситься наука і організація навчання людей — школа, а також способи передачі думок — книжка, письмо, друкарня, телеграф, телефон і ин. Коли ми дивимось на українську науку, то констатуємо: що її недавно ще не було, що вона займалась переважно історією, язикознавством, описом побуту народу, але майже не було, і тепер дуже мало, математики, механіки, фізики, хемії, біології, соціології. Характерний факт: народ у неволі, ми хочемо визволення, а українська наука якраз майже не займалась дослідом і вивченням суспільства, не шукала глибших причин поневолення. Те, що я вам викладав про соціальну структуру, розумів ще Драгоманів, хоч і не дав нам поважно розробленої теорії, але після Драгоманова, та й тепер, майже ніхто, oprіч нас, не цікавиться науковою про суспільство (соціологією), котра єдино нам допоможе пізнати причини неволі, а з того ми навчимося, як з лихом боротись.

Техніка майже не порушена українською науковою і тому ми не маємо навіть книжок і підручників з технічних наук. У нас нема ще навіть енциклопедічного словника! Нема підручників і словників чужих мов, а ми-ж не можемо без чужих мов навіть світової культури зачерпнути і тим відказані на російську і польську мови, які є єдиним джерелом культури для нас, єдиним звязком з культурним світом.

Ми знаємо чому це так. Соціальна структура Українського народу нам одкриває шлях до зрозуміння цього і ми звідци висновуємо цілий культурно-будівничий плян або шлях відродження.

Засади нашої ідеології і політики дають нам змогу оцінювати і українські школи.

Ми хвалимо лише таку школу, де вчаться селянські і робітничі діти, але цього мало. Чому їх там навчають? Якого знання вони там набираються? Які погляди на світ, життя і

людей з тих шкіл вони виносять? Що там навчається діти арифметики і геометрії та ще читати й писати — це добре. Але коли їх там будуть навчати „релігії“, навчатимуть, як жили йшли з Єгипту, яких царів мали, як різали чужі народи, як царь Давид собі гарну жінку десь наглядів і т. п., все, що у „старому завіті“ пишеться — навіщо це нашим дітям? Чому вони те все повинні знати? Навіщо їм памороки забивають „чудесами“: як хтось по воді ходив, або як хтось у череві кита був, або як хтось п'ятьма хлібами п'ять тисяч нагодував, або як з неба манні крупи хтось кидав — це-ж усе бр хня, а „неправда — не наука“ сказав ще Драгоманів. А головна шкода від „релігії“ та, що через релігію люде не навчаються науково думати, навпаки: навіки калічуть свій розум. Від фальшивих „знань“ людині більша шкода, ніж тоді, коли вона не має жадних знань, бо чиста не задурена голова сама практичним шляхом може дійти до якогось певного знання. Задурена „чудесами“ голова ніколи сама вже не відкриє шляху до наукового думання, а наукове думання є лише тає, що відкриває причині і наслідки явищ.

Далі, погляньмо, як навчають історії України. Коли учителі дітям вихвалюють „святого Володимира“, то цим вони просто дурять наших дітей: Володимир не був святий, бо був гнобителем українського народу, підтримував рабство і визиск, насилував, убивав, грабував. Коли вихваляють учителі гетьманів, то вони вихваляють те, як Хмельницький заводив кріпацтво на Україні і роздавав селян в кріпацтво панам і церквам, як Мазепа завів смертну кару для селян, що втікали від панів і не хотіли на панів робити, як Дорошенко віддавав українських селян у „ясир“ (у рабство) татарам і туркам і дівчат українських на втіху турецьким пашам, як всі гетьмани закріпощували селян, розхапували народні землі, як прохали московських царів про привileї для себе, про ствердження кріпацтва і як, нарешті, за ці привileї, за „дворянство“ (шляхецьке звання) вся старшина (панство) і духовенство зріклися своєї народності, зрадили націю, зробивши те, що колись зробило українське галицьке панство, перейшовши до поляків, щоб разом з ними душити і визискувати робочий люд. Отже, я кажу, коли в наших школах це все описується рожевими фарбами, виспівується про гетьманів, то це все передовсім брехня, неправда, а друге те, що нашим дітям прищеплюється любов і пошана до гнобителів, визискувачів, зрадників та цим скріплюється думка, що й визволення України означає панування панів, на яких, далі наші селяне та робітники мають працювати і українських голапасів своїм коштом утримувати. Такі школи і такі учителі нам не то що не корисні, а вони дуже шкідливі. І коли мені якийсь українець каже, що він учитель і веде, значить, культурну роботу,

то я питую, чому він навчає українських дітей? Як що навчає релігії або перекалічує нашу історію або перекручує літературу, ставлячи поруч Шевченка ще і всякого чорносотенця, то я бачу, що передо мною не приятель українського народу, не борець за визволення, а шкідник і ворог народу. Коли я хвалю Шевченка, то я не шаную хвалія кріпацтва Квітки-Основяненка, коли я люблю Драгоманова, то я не люблю всіх, що проти його орудували і орудують, коли я за Франка, то я проти ви-зискувача праці українських селян Шептицького і його слуг, коли я за щиру науку, то я проти всіх катехитів, попів, церковних шкіл, дяко-учителів і т. п. чорного кодла, що затемнює свідомість нашого народу.

Коли галицька чи наддніпрянська інтелігенція вихвалює Т-во „Просвіта“, то я дивлюсь попереду, що та „Просвіта“ робить: як що вона видає брошурки про святих, про попів, про гетьманів, або вихвалює сучасний суспільний устрій, то я вважаю, що й ті книжечки шкідливі і все Т-во Просвіта шкоду робить Україні, а не користь. Коли мені кажуть, щоб я давав гроші на „рідну школу“, та я попереду питаю „а яка то рідна школа“? Кому вона рідна: панам чи робочим людям? Правду наукову розповсюджує чи брехню? Капіталізм вихвалює чи готовує людей до соціальної революції? Я все це мушу добре собі вияснити, щоб певно знати, чи я своїми грошима добре діло підлімогаю чи українські кайдани для свого народу! Дивлюсь, в яких руках та школа: коли в руках попів і чорносотенної „інтелігенції“, то я заздалегідь знаю, що то ворожа для українського визволення справа. Ми бачили з вами під час революції оту українську молодіж, що закінчила науку в українських гімназіях та буржуазних університетах: хто був більший реакціонер і хвалитель капіталізму, як не та молодіж, оте українське старшинство, що аж ревло проти соціальної революції, що розстрілювало українських селян, робітників і соціалістів. Та школа, яка з дітей селянства поробила ворогів визволення селян і робітників, в таким же ворогом, як і наші чужонаціональні гнобителі.

„Загально-національні“ Просвіти, Рідні Школи, Педагогічні Товариства і тому подібні організації стануть корисними лише тоді, коли вони стануть на ґрунт інтересів селян і робітників і понесуть просвіту соціально-революційну, скажуть народові одверту революційну правду, а до того — вони більш шкідливі, як фортеції української буржуазії, ніж корисні, як українські установи.

Перечитайте пильно про наслідки анкети у середніх українських школах у Галичині (брошура проф. Калиновича), то ви побачите і психологію і ідеали української молодіжи, що вихо-

вується в наших гімназіях. І після того мої слова не будуть нікого лякати.

Українська родина, що накручує молоду генерацію на буржуазний лад, що прищеплює міщенсько-egoїстичний індивідуалізм і хитку мораль, є першим джерелом проти-народного виховання. Так само і в нашій літературі є багато буржуазно-міщенського сміття, тому ви мусите мати свою критичну мірку, що-до української літератури і розбирати добре — що можна давати в руки вашим дітям.

Коли ми з нашими засадами прийдемо до оцінки господарських явищ, то нам буде легко розібрати, що і як треба оцінювати. У нас популярний є клич „свій до свого“. В газетах побачите оповістки про це що-дня. Чи банк відкрили перші українські спекулянти — кричать „свій до свого“, чи на шифс-картах хочуть одурити, чи парцеляцію зробити, чи зуби лікувати, чи адвокатську практику вести — скрізь кричать „свій до свого“. Хто мені свій — наша програма добре показує, хто вам свій — знов таки ця програма очі відкриє. Хай українські доробкевичі купують один в одного, хай „свій до свого“ там сходяться: для селян і робітників свій лише той, хто долю їх полекшує, цеб-то, вони самі. Українські дрібні буржуїчики є вороги трудовому люду. Коли вони виростуть на великих буржуїв, тоді всім робітникам буде це ясно. Хто буде економічне підприємство не на колективно-трудових засадах, з того виросте менший чи більший капіталіст, що хоч би він був і з селян чи робітників — він їх покине і перейде в табор гнобителів на „загально-національний ґрунт“.

Так само легко розуміти і політичні явища, коли їх оцінити з погляду наших засад. Дозволю собі хоч коротко оглянути де-які політичні явища в нашому чи світовому житті.

Наприклад, почнемо з правого фронту:

Гетьманці-монархісти — вони стоять за інтереси поміщиків. Вже одно це показує, що вони вороги всього нашого селянства і робітництва, цеб-то майже всієї нашої нації. Соціальна структура України вказує, що поміщиків у нас, як о класи, зовсім нема. Значить, політика гетьманців є першо-протинаціональна, друге — утопічна, безнадійна, ніколи не може здійснитися, нема на кого опертися. Однаке, кілька осібняків пропагують цю політику, щоб стати поміщиками. Навіть українські куркулі не можуть цієї політики підтримати, бо поміщики є в значній мірі ворогами і для куркулів. Ось через що наші гетьманці воловодяться з кількома російськими і польськими поміщиками, удають із себе „аристократію“, знайшли генерала-поміщика з колишнього кодла перевертнів, удають його за гетьмана і „гетьманчиною“ стараються задурити робітників (напр. в Америці), але вони на цьому скоро опечуть-

ся — селяне і робітники за гетьманцями не підуть, а самі гетьманці незабаром скінчать в таборі російських монархістів. Те, що у вас тут в Америці йде агітація за владу поміщиків на Україні, за гетьманщину, і що є робітники, (хоч і дуже невелика купка), котрі йдуть за цим гаслом, показує на величезну темноту тих людей. Вони не розуміють нічого іншого в громадській справі — взагалі і у визвольній — зокрема. Однаке, ці люди забувають (або й зовсім не знають), що гетьманщину знищив до коріння сам український трудовий народ під проводом соціялістичних партій, а тому для гетьманців місця на Україні вже нема й не буде. Соціялісти-революціонери існують, а це значить, що поміщикам і гетьманцям на Україні місця не буде!

Націонал-фашисти, що стоять за воєнну диктатуру і владу буржуазії, так само утопісти-інтелігенти, котрі не знають української соціальної структури і тому агітують за задержання влади чужої буржуазії. Ці люди свою агітацію вважають за визволення України. З усього, що я сьогодня говорив, ви бачите, що ніколе націонал-фашисти не то що влади, але навіть до помітної політичної ролі не прийдуть.

Друга течія націонал-фашистів, котрі себе називають „демократами“ — це „петлюрівці“ всякої масті. Їхня мрія — захопити владу на Україні — так і залишиться мрією та й годі. Губить їх у першу чергу їх польська орієнтація, а друге — знов таки, соціальна структура України. Вони хочуть бути виразниками інтересів куркулів, цеб-то 5% української нації. Робітництво і трудове селянство не допустить, щоб ними опанували куркулі. Число прихильників у „петлюрівців“ велике не може бути так, як і у гетьманців. Через те їх політика безнадійна.

Комунисти і їх підлізники. Щирих, ідейних комуністів-українців мало. Комуністична теорія є направлена проти капіталістичного ладу — вже через це одно вона могла б мати багато своїх симпатиків між селянами і робітниками, коли-б не де-які точки цієї теорії, котрі засуджують її на неуспіх. А власне: всі свої обрахунки і надії покладають комуністи лише на робітників, а селян ненавидять, як ніби-то дрібно-буржуазну масу. Але зважаючи на велике число селян (на Україні, в Росії і взагалі скрізь у хліборобських народів), комуністи силкуються використати селянську масу на службі для комунізму і тому проповідують, що керувати селянами має пролетаріят. В конституції совітів так і зазначено, що голос одного робітника рівняється 5 голосам селян. Ясно, що селян вважає за худобу, той їх не визволить. Друге. На Україні міста мають російсько-жидівську більшість, через те Москва й надає право голосу своїм робітникам у 5 разів більше, ніж се-

лянам. Це є засіб, щоб свою владу тримати над селянством, а як показує соціальна структура — це значить владу росіян і жидів над майже всією українською нацією. Російські і жидівські комуністи хочуть продовжити на Україні стару царську політику: через місто керувати селом, панувати над українською нацією. І вони це на практиці роблять шляхом диктатури і свого війська на Україні. Через те комуністи проголосили диктатуру над робітництвом і селянством. Третє — диктатура є влада маленької купки людей над величезною більшістю. Коли припустити, що всіх комуністів на Україні тепер 150000, то й це показує, що при помочі свого війська над Україною панує $\frac{1}{200}$ частина населення. Один комуніст є паном над 200 людьми. Владу мають в руках російські і жидівські комуністи, а своїх українських товаришів вони припускають до посад (нижчих) лише в розмірі $\frac{1}{5}$ або $\frac{1}{4}$ частини, з метою трохи замаскувати себе і дурити несвідомих українських селян і робітників. Четверте: ми стояли і стоїмо за владу селян і робітників у радах. Щоб робітники і селяне вільно обирали її, контролювали і як зло робить — скидали та ліпших людей ставили. Цеб-то, ми за робітничо-селянську (або як скорочено кажемо — за трудову) демократію. З погляду соціалістичного мусить бути демократія або самоуправління трудових мас, а комуністи проти цього. Це потрібно і вигідно для українського визволення: коли чесно перевести вибори до рад знизу до верху, то саме собою вони стануть зразу українськими. Пяте і головне: комуністи стоять за державний капіталізм (і це вони зробили в Росії і на Україні), цеб-то фабрики, заводи, залізниці, ліси, землю і ин. оповістили власністю „держави“ (а державою є вони самі), цим відсунули селян від розпорядження землею, а робітників — від розпорядження знаряддями виробництва, а з того вийшло, що й державний капіталізм, як і приватний, розділив підприємства на власників-господарів і наймитів-робітників. Це є звичайний капіталізм. Соціалістична наука якраз була і є проти цього і вчить, що соціалізм називається такий суспільний устрій, в якому робітники стають власниками знарядь продукції, зникає ріжниця між господарем і наймитом. Те, що зробили комуністи, не є соціалізм і комуністи не є соціалістами, хоч вони дуже (на словах) виступають проти буржуазії. Але нас не засліплюють їх слова: комуністи завели свій капіталізм — це раз, і силою зброї завоювали Україну і силою ж зброї підтримують там свою владу над українським селянством і робітництвом — це два. За ці дві головні річи ми боремось і будемо боротись проти комуністів і їх підлізників.

Комуністи не здійснили визволення. Всі оті 5 форм визиску й поневолення на Україні, про які ми докладно говорили раніш

— існують і тепер, хоч і під комуністичними назвами: і капіталістичний визиск, і податок крові, і колонізація, і конфіскація землі й природних дібр, навіть визиск психічної енергії (русофікація) існує до певної міри і тепер, хоч наша революція розбудила трудові маси, самосвідомість поширюється і через те поширюється трохи й культурна робота, але якраз політика більшевиків стоїть на перешкоді культурній і господарській роботі українських мас. Більшевики хочуть і цю українську працю визискати на свою користь криком, що це, мовляв, їхня заслуга. Але нас на цей гачок не піймаєш: ми вміємо одріжняти українську працю від більшевицьких перешкод. Московсько-жидівські елементи, що хочуть Україну задержати під владою Москви, хай знають, що їхній крик про „заслуги“ нас не злякає, бо головна річ — влада. Ми просто говоримо їм: передавай владу українським селянам і робітникам, а тоді ми з вами поговоримо про „заслуги“. Як буде українців при владі не менше $\frac{3}{4}$, а москалів, жидів і ін. добротворців не більше $\frac{1}{4}$, як вказує національний склад України, тоді ми скажемо інакше. А коли тепер $\frac{1}{4}$ населення (міста) панують над $\frac{3}{4}$ населення (над селами), москалі й жиди над українцями, то ми московський галас про „заслуги“ називаємо ясно — окупаційна брехня. І нічого Москва не поробить, бо статистика і факти найстрашніша річ. Це в гарне дзеркало, в якому видно московську завойовницьку пику.

Підлизники більшевизму — це окрема порода людей. В Європі і Америці вони себе називають комуністами, але тепер цей комунізм в Європі вже розклався на дві частини: одна — за самостійну лінію боротьби, за незалежність від Москви, а друга — за Москву. Ми не поділяємо комунізму, але чесні, переконані і не продажні комуністи все таки є люди, проти яких ми ворогувати не можемо. Ми боремося з ними ідейно, ми переконуємо їх, що вони помиляються, але за ворогів їх не вважаємо, лише за сліпців. Що-ж до другої течії комуністів, московських прихильників, то на жаль ми знаємо джерело їх прихильності до Москви — гроши. Більшість московських активних прихильників є люде, підкуплені Москвою. Вони Москву хвалять не з переконання, а за гроши, тому й брешуть і підлизуються Москві. За це ми їх і звемо підлизниками. До підлизників належуть і ті пани, що формально є противниками комунізму, але вони за совітський уряд. Це вже простісінька мерзота, що крутиться біля всякого уряду. Це люде і без переконань, без поглядів, а також без найменшої сміливості, бо хвалячи комуністів-міністрів, вони не вступають до комуністичної партії. Доки партія при владі, доти вони її хвалять, але її програми, її ідеології не поділяють. Підлизники ганебно розкривають свою душевну наготу, свій цинізм, нещирість, брехню.

Всяка партія має своїх підлізників, а всяка правляча найбільше. Доки большевицька партія має владу, доти підлізників у неї буде багато, але вони як горобці розлетяться од неї в той день, коли влада перейде до других рук. Ми це бачили на практиці, як горобці, підлізники одлітали від нашої партії, по мірі того, як слабла влада УПС-Р. По московському підлізників називають „зміновіхами“ (бо вони міняють тички, якими вити-чується шлях), а по-нашому просто перекіньчики. Чорнотенна буржуазна інтелігенція тепер з підстрибом вихвалює большевиків за їх панування на Україні, прикидається прихильником не комунізму, а комуністів, тоді як ця-ж інтелігенція огнем дихала на владу українських соціялістичних партій в Українській Народній Республіці. Перекиньчики ці відскочуть від Москви в той-же день, як на Україні буде інша влада. Як прийде до влади знову наша партія, то зразу перекіньчики будуть крутитись біля соціалістів-революціонерів. Але ми не забудемо того, що робили і роблять тепер панове підлізники!

Отже, на цьому скінчимо перегляд українських політичних течій і настроїв.

Ви бачите, що наші засади є добрим критерієм (мірилом) при оцінці суспільних явищ, фактів, подій і людей. Єдиною партією, що має правильну наукову програму визволення України, є партія українських соціялістів-революціонерів. Інші групи вироблених програм на основі українського життя не мають. Вони напозичали чужих слів і перемелюють свою словесну половину, називаючи це мливо „боротьбою“ і т. и. словами. А ми добре знаємо, що то половина, котра ніколи не стане підставою визволення України. Ми знаємо і бачимо, що вся словесність їх не спричиниться навіть до підняття тону укр. життя, а не то що до визволення.

З українських політичних груп найближчу до УПС-Р програму і тактику має американська робітнича організація „Оборона України“, а в краю — українська партія соціалістів-радикалів (пишеться скорочено тако-ж, як і ми УПС-Р). Однаке, коли „Оборона України“ має твердий і ясний провід та вироблену тактику настільки, що соціалісти-революціонери з оборонцями стоять близько, тоді як соціалісти-радикали в краю знаходяться ще в стані організування сил і вироблення світогляду, а тому між нами і ними трапляються розбіжності, які мабуть з часом згладяться. Важне те, що й соціалісти-радикали вже намацали той твердий ґрунт, на якім стоять соціалісти-революціонери і оборонці. Ясність світогляду не так легко здобути; з нічого світогляду не зробиш. Треба кожному великої праці над самим собою, щоб навчитись думати самостійно, а не повторювати чужі слова, а головне — треба найбільше не забувати дійсності, не ігнорувати фактів. З фактів, які я вам представив, ви

самі можете вже зробити правильні висновки. Вони, я певний, будуть такими, які я зробив оце перед вами.

Наша програма і тактика, як бачите, вся збудована на даних з українського життя, на аналізу (роздорі і розгляді) соціальної структури на Україні і тому наша програма є об'єктивна, бо в ній ми показуємо правдиве освітлення життя. Ми не випихаємо наперед наших голих особистих бажань і не підганяємо програми під особисті інтереси: ми програму висновуємо з життя, а тактику висновуємо — з програми. Чи тобі подобається, чи не подобається, а мусиш робити так, як велить об'єктивно-наукова програма визволення. Чесно-мислячий чоловік не може заперечити моєї відповіди на те, кого і від чого треба визволятися, бо моя відповідь основана лише на об'єктивних фактах життя, а не на моїх особистих настроях. Коли мої настрої тепер відповідають моїй програмі, то це сталося тому, що коли я вивчив дійсність українську, то я собі сказав, що мушу йти з трудовим народом. Тим більше це було мені потрібне, що як мій батько до смерті був пролетарій, так і я своє життя молодше провів, як робітник в Донбасі. Я був серцем завжде з трудовою Україною, але після вивчення обставин життя і розумом став на революційну селянсько-робітничу програму, а щоб переводити цю програму в життя, щоб виявити свою волю, то я записався до партії соціалістів-революціонерів.

Щоб жити повним життям, треба, щоб воля, розум і серце були в згоді. Тоді й буде те щастя, за яким тужить кожна мисляча істота.

Я й щасливий, що належу до партії соціалістів-революціонерів, одверто стою під її прапором, як жовнір української соціальної революції. І коли ви мене питаете, що робити, яким шляхом іти, то я вам можу сказати лиш ту правду, що сам маю, лиш той шлях, яким сам іду. Двох або ріжких правд нема: є лише одна правда і тому я закликаю вас стати під прапор революційного соціалізму і йти під ним до соціальної революції, котра одна приведе нас до великої мети: української соборної, самостійної, трудової, соціалістичної республіки.

Товариши! Коли ми маємо добре серце і плачемо над недолею України — цього ще дуже мало. Треба ще розуміти причини тієї недолі, треба жити ще й розумом! Але й цього ще мало: треба ще мати тверду волю і хист до переведення в життя своєї програми. Треба ще стати плече-в-плече з товаришом і гуртом, однією лавою лицарів української соціальної революції, вперед, вперед!

Ніхто не стій позаду, ніхто не кажи „моя хата з краю — я нічого не знаю“, ніхто не повторюй слів на вітер, а кожний думай, розбирай, аналізуй факти, хапай знання, як повітря, і бий молотом по ланцюгах неволі, рубай кайдани і клич з со-

бою всіх своїх близьких і дальших — вперед! Будуй! неси цеглу, куй залізо, будуй!

Ви одірвані від України, вигнані з неї зліднями, неволею, панським знущанням — ви в чужому краї побачили багато нового, ви дивуєтесь тут, що може доконати праця і свобода, все тепер розумієте, чого треба Україні: свободи передовсім, вільної праці, знання і будівничого завзяття. Ви відціль через океан голос подайте і гукніть до тієї „Неньки-України“ вільним голосом про те, що не довго вже злим вітрам гуляти по Україні, не довго вже їм нахиляти плакучі верби над ставками і річками нашими, недовго вже їм зривати дахи і стріхи з убогих хат! Бо росте і прийде на кон історії нова культурна революційна армія робітників і селян і дасть раду з усіма владами, наїздами, окупаціями та українською чорносотенщиною.

Від Карпат по Кавказ лише один буде лад — Українська Соціалістична Республіка! Республіка без хлопа і без пана, як заповів Шевченко.

Отже, всі в революційні ряди! всі під прапор Оборони України з програмою революційного соціалізму! Всі з твердою вірою і волею, що лише робітники і селяне є Україна і що вони хочуть і стануть вільними. Тоді їй прийде та вільна, осяяна сонцем свободи Україна, коли ви її захочете збудувати.

Хай живе український революційний соціалізм і борці за його — українські робітники і селяне.

M. Шаповал.

В-во „Вільна Спілка“ Tiskl Miloš Nohavec v Poděbradech